

ÖLLÖS LÁSZLÓ

A határon túli magyar kisebbségek alkotmányos jogai Magyarországon

A kettős állampolgárságról tartott népszavazás még láthatóbbá tette a magyarországi politika egyik, a rendszerváltás óta rendszeresen feltörő konfliktusát, nevezetesen, hogy a határon túli magyarokat illetően nincs egyetértés a magyarországi politikai erők közt. Ugyanakkor történelmi léptékkal mérve nem is régen, a rendszerváltás elején, az ellenzéki kerekasztal ülésein még olyan méretékű összhang alakult ki a legjelentősebb politikai irányzatok közt, hogy a magyar kisebbségek kérdésköre az ország írott alkotmányába kerülhetett. Az ország alap törvénye tudvalevőleg leszögezi, hogy „a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását”.¹

Ámde annak ellenére, hogy a rendszerváltás meghatározó irányzatai képesek voltak megegyezni az előbbi szövegben, a magyar kisebbségek ügye mégis rendszeresen megjelenő, mély feszültséget, megoldatlan konfliktusokat okoz Magyarországi politikai életében. Pedig sokan és sokszor hangoztatták, hogy leginkább a határon túli magyarok a kárvallottjai az ilyen konfliktusoknak. Hiszen kisebbségi helyzetük miatt nekik volna a legnagyobb szükségük állandóságra, és minden jelentős magyarországi politikai erő tartós, egymással összefogó támogatására. Ez pedig annak a jele, hogy az írott alkotmány szövegében megegyező felek tényleges szándékai nem voltak megegyezők a határon túli magyarokkal kapcsolatos több alkotmányos kérdésben.² Tehát a szöveg megfogalmazását s elfogadását le-

¹ A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 6.§ (3).

² Például Ulrich K. Preuss az alkotmányosság lényegi jellemzőjének tekinti azokat az alkotmányos rendben gyökerező közös ideákat, elveket és értékeket, amelyek szerint születhet meg a döntés, hogy tagjai részesedhetnek a kormányzati hatalomból. Ulrich

hetővé tevő egyetértés a valóságban részben különböző elveket takart. A szöveg megfogalmazása így egymástól eltérő értelmezéseket is lehetővé tesz. Az alábbiakban megvizsgáljuk a jelenleg érvényes alkotmányszöveg mögött felismerhető elveket s a belőlük következő értelmezési lehetőségeket. Továbbá átgondoljuk, hogy hol húzódhatnak az alkotmányos egyetértés lehetséges keretei a magyar kisebbségek kérdéskörében.

Ehhez mindenekelőtt azt kell felvázolnunk, hogy melyek azok a főbb kérdések, amelyekben nem született meg az alkotmányos egyetértés a magyarországi politikai pártok közt. Indokolni kívánjuk, hogy mivel a kérdéskör – még ha általánosan is, de – szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért elvárható az alkotmányos egyetértés a határon túli magyarokat érintő legfontosabb kérdésekben. Megvizsgálánk a kérdésben kialakult és kialakítható alkotmányos egyetértés morális alapjait. Majd az alkotmányos egyetértés értékrendjével érvelve igazolni szeretnénk, hogy a szövegből alkotmányos köteleességek származnak. Ennek kapcsán megkíséreljük megvonni a magyar kisebbségekre vonatkozó alkotmányos köteleesség határait, majd arra a kérdésre keressük a választ, hogy mire milyen felelősség nehezedik általa. Mindenekelőtt megvizsgáljuk a probléma természetét, azaz a kisebbségi lét alkotmányos kérdéseit. Közben ki kell térnünk azokra a politikai és társadalmi sajátosságokra, amelyek eltérnek a nemzetileg többségi helyzetben élőkétől. A magyarországi magyarok ugyanis többségi helyzetből alkotnak véleményt a határon túliakról alkotmányos kérdésekben is. Majd azt próbáljuk igazolni, hogy a Magyar Köztársaság köteleességének, valamint felelősségének jellegét és mértékét az alkotmányosság szabályainak olyan felfogása szerint kell megvonni, amelynek során a kisebbségi lét alkotmányos kérdéseit is tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy több egymástól sem független előfeltétele³ van annak, hogy kielégítő megoldás szülessen a magyar kisebbségek problémáinak a megoldására. Szeretnénk rámutatni, hogy az előfeltételek egyike a magyarországi alkotmányos egyetértés ügyében. Magyarországi alkotmányos egyetértés híján aligha lehet esélyük nemzeti identitásuk tartós megőrzésére.

Minthogy a határon túli magyarok kérdésköre szerepel a magyar alkotmányban – pozitivistá szemmel vizsgálva a kérdést⁴ –, a joglakotók körében következ-

K. Preuss: The Political Meaning of Constitutionalism. In Richard P. Bellamy (eds.) *Democracy and Sovereignty: American and European Perspectives*. Avebury, 1996, Aldershot, 12–13.

³ Rogers Brubaker szerint a kisebbségi kérdés alapvetően relacionális. A nemzeti kisebbség, a nemzetállam és a külső anyaország hármasa közti viszonyrendszerben értelmezhető. Lásd Rogers Brubaker: *Nationalism Reframed*. 1996, Cambridge, Cambridge University Press, 67–68.

⁴ Herbert Lionel Adolphus Hart szerint a kötelezettségeket megállapító elsődleges szabályok, melyek a hivatalos rendszeren keresztül elismerést nyernek, elkülönülnek

nie kellene belőle az alapvető egyetértésnek a határon túli magyarokat érintő legfontosabb kérdésekben. Csakhogy amennyiben az alkotmányszöveg jelentéséhez mint jogi tényhez kívánjuk kötni az egyetértés konkrét kereteit, akkor a többféle értelmezési lehetőség nehezzé teszi a pozitivista nézőpont érvényre juttatását.⁵ Az elmúlt időszak magyar kisebbségeket érintő magyarországi történéseiből eléggé nyilvánvaló, hogy a jogértelmezés gyakorlatában egyszerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni a többféle, egymástól eltérő politikai szándékot.

Kontraktualista szemmel nézve a problémát, látszólag egyszerűbb helyzetben vagyunk, hiszen ha az alkotmány végső forrásának a nép akaratát tekintjük, akkor – minthogy a Magyar Köztársaság alaptörvényéről van szó – a benne foglaltak forrása Magyarország polgárainak egyetértő akarata – aktuális pártpreferenciá-juktól függetlenül. És mivel az alkotmányszöveggel kapcsolatban a határon túli magyarok – tehát maguk az érintettek – sem emeltek kifogást, sőt helyeslik, hogy ügyük szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért állíthatjuk, hogy a Magyar Köztársaság állampolgárainak egyetértése az ő támogatásukra is támaszkodhat. Következésképpen a politikai döntéshozóknak respektálniuk kellene mind a jogi tény, mind pedig a nép akaratát, valamint, morális szemmel vizsgálva a kérdést, nem hagyhatja figyelmen kívül az érintettek egyetértését sem, mégha ők nem is polgárai a Magyar Köztársaságnak, hiszen az alkotmánynak ez a része róluk szól. Tehát a mindenkor magyarországi politikai többségnek nem volna szabad egyedül döntenie a magyar kisebbségeket érintő legjelentősebb kérdésekben, és persze az állítás fordítottja is igaz, nem volna szabad ilyet tennie a mindenkor politikai kisebbségnek sem.⁶ A köztük folyó politikai versenynek tehát

más szabályoktól, amelyek továbbra is együtt léteznek a hivatalosan elismertekkel. Az elsődleges szabályokat más szabályoktól „a támogatásuk érdekében kifejtett komoly társadalmi nyomás, valamint az egyéni érdekek és törekvések feláldozása különbözteti meg, ami együtt jár betartásukkal.” Herbert Lionel Adolphus. Hart: *A jog fogalma*. Budapest, 1995, Osiris Kiadó, 197.

⁵ „Az értelmezés olyan szellemi eljárás, amely a jogalkotás folyamatát elkíséri a magasabb foktól a magasabb által meghatározott alacsonyabb fok felé haladás során. Normális esetben törvényértelmezéskor arra a kérdésre kell feleletet adnunk, hogy a törvény általános normájából, annak konkrét tényállásra való alkalmazása során hogyan nyerjük a bírói ítéletet vagy a közigazgatási aktus megfelelő egyedi normáját. Van azonban alkotmányértelmezés is, mikor pl. arról van szó, hogy – a törvényhozási eljárásban szükségrendeletek kibocsátásakor vagy egyéb közvetlen alkotmányi aktusoknál – az alkotmányt alkalmazzuk, vagyis alacsonyabb fokon végrehajtjuk.” Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. Bibó István fordításában. Budapest 1988, Az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadványa, 50.

⁶ A jelenség nem ismeretlen a modern alkotmányosságban. Mint mondjuk, mások üdvözítésének alkotmányos hagyománya kerül szembe szabadsága alkotmányos értékével. Lásd Donald P. Kommers és W. J. Thompson: *Fundamentals in the Liberal Constitutional*

kortátozottnak kell lennie a kérdésben. Csakhogy ebben az esetben is ugyanabba az akadályba ütközünk, mint a pozitivista közelítésmód során: a többféleképpen értelmezhető alkotmányszöveg nem adja meg a kérdéskör pontos tartalmát és az egyetértés mértékét, s így közvetlenül nem szabja – nem is szabhatja – meg a politikai verseny korlátait. Következésképpen nyitott marad a kérdés, hogy a Magyar Köztársaság számára milyen köteleességek, a kisebbségben élő magyarok számára pedig milyen jogok erednek a Magyar Köztársaság alkotmányából.

Persze azt is állíthatnánk, hogy a jelenlegi helyzet hozza a lehető legnagyobb hasznot az érintettek számára, így a haszonelvűség kalkulusa felülírja az eddig említett ellentmondásokat, hiszen éppen ez az ellenmondásokat is magában foglaló állapot a leghasznosabb. Elképzelhető, hogy az előbbi állítás érvényes egyes társadalmi csoportok, illetve egyes személyek hasznának szempontjából. Mindenekelőtt azok számára jó, akiknek előnyösebb az egyetértés hiánya, mind a megléte. Hiszen a mostani állapot politikai teret nyit számukra.

Csakhogy eképpen még a szabályutilitarizmusig sem juthatunk el. Hiszen a mindenkire érvényes szabályok elfogadása a magyar kisebbségek kérdéskörében is csak ott és addig tekinthető hasznosnak, ahol a szabályok vagy előnyök az érintettek számára, tehát magánhasznuknak is megfelelnek, vagy céljaik tekintetében semlegesek. Ahogy változik magánhasznuk jellege, úgy borítják fel az addig elfogadott szabályokat. Tehát a szabályok meglétének és érvényének haszna nem írja felül az érintettek magánhasznát a kettő konfliktusa esetén. S nem bír változtatni ezen a mindenkire érvényes szabályok melletti hosszú távú haszonnal való érvelés sem.

Persze itt van még az érdekkalkuláció másik serpenyője, amelyben a szabályok megszegésekor várható reakció okozta vélt kár nagysága meghaladja a várható előnyöket, de ez a gondolkodásmód a politikai nyomásgyakorlás és a folyamatos küzdelem világába vezet. Hiszen a károkozással való fenyegetés nagysága válik a nyomásgyakorlás lényégévé s egyben az alkotmányos egyetértés akadályává.

Ugyanakkor – álláspontunk szerint – az alkotmányszöveg rövidegsége és többféle értelme ellenére nyújt néhány támpontot, melyek szerint megvizsgálhatjuk a kérdést.

Nos, az alkotmányszöveg megfogalmazása során kialakult egyetértés annyit mindenképpen jelez, hogy az ellenzéki kerekasztal résztvevői szerették volna, ha a határon túli magyarok megőrzik magyarságukat. Továbbá abban a kérdésben is közös állásponton voltak, hogy a Magyar Köztársaságnak segítenie kell őket magyarságuk megtartásában. Következésképpen mindannyian azt akarták, hogy a magyar állam ne csak szemlélje nemzeti gondjaikat, hanem tegyen is érdekükben.

Ámde az elmúlt másfél évtized konfliktusai, különösképpen a kettős állampolgárságról tartott népszavazás kapcsán kirobbant durva összecsapás jól mutatja,

hogy két másik, alkotmányos szempontból alapvető fontosságú kérdésben sem formálisan, sem pedig informálisan nem született megegyezés a tárgyaló felek közt.⁷

Az egyik, hogy miben rejlik Magyarország felelőssége, s az alkotmány szövegéből milyen, a Magyar Köztársaságot terhelő köteleességek erednek a kisebbségi magyarokkal szemben. A másik pedig, hogy a mindenkori kormánynak és ellenzéknek egyetértésben kell munkálkodnia a kisebbségi magyarokért, tehát az őket érintő legfontosabb kérdések, s általuk ők maguk, nem lehetnek a magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközei. S amint az látható volt, az alkotmány szövege nem vont szilárd gátat a két konfliktus elhatalmasodása elé.

Vizsgáljuk meg, mennyiben segít a szöveg az alkotmányos felelősség és kötelesség kérdésének megítélésében. Az első kérdéssel kezdve, a Magyar Köztársaság alkotmányának a köztársaság határain kívül élő magyarokkal foglalkozó mondata ugyan meglehetősen általánosan fogalmaz az alkotmányos felelősség mibenlétének kérdésében, de a probléma értelmezéséhez több támpontot is nyújt. A felelősség kérdése a „felelősséget érez” fogalompárosban jelenik meg. Történelmi eredetét vizsgálva, ahhoz a megegyezéshez kell visszanyúlnunk, amelyiken – a későbbi rendszerváltásban s így az alkotmányozásban is kulcsszerepet játszó – másként gondolkodók körében megszületik a deklarált közös elhatározás a határon túli magyarok támogatásáról: a monori tanácskozáshoz. Tudvalevőleg a magyar másként gondolkodók egyes irányzatai a három tárgyalta problémakör egyikeként itt vizsgálják meg közösen a magyar kisebbségek ügyét, így aligha alaptalan a feltételezés, hogy a tanácskozáson megjelenő szempontok erős hatást gyakoroltak az ellenzéki kerekasztal munkájára s az alkotmányozás folyamatára is.

Nos, az alkotmányos szöveg egyik lehetséges értelmezése, hogy itt az állam bizonyos érzelmi állapotáról van szó. Nemcsak a magyarországi közvélemény, hanem az állam is tapasztalja a határon túli magyarok nehéz helyzetét, és folyamatosan igyekszik fenntartani ezt az érzelmi állapotot. A gondolat már Monoron megjelenik Csoóri Sándor előadásának végkövetkeztetései közt, az alábbi megfogalmazásban: „Hogy miért kellett volna már és kellene kormányunknak minél gyorsabban kiállnia ezekben a kérdésekben, annak még két: időbeni és erkölcsi oka van. Az egyik erkölcsi ok a hárommilliónyi magyar lekierejével és tartásával kapcsolatos. Ha a Király Károlyok, Duray Miklósok és az *Ellenpontok* megszerkesztői után Magyarország is lelki, szellemi szolidaritást vállalna velük, s ezáltal a világ tekintetét feléjük fordítaná, óriási erőt halmozna föl bennük.”⁸ Az előadás-

⁷ Thomas C. Grey szerint a törvénybe iktatott alkotmány jelentése nagyban függ attól, hogy milyen jelentést tulajdonítanak nekik azok, akik törvénybe iktatják. Lásd Thomas C. Grey: *Constitutionalism: An Analytic Framework*. In James R. Peenock and John W. Chapman. (eds.): *Constitutionalism*. Nomos XX. 1979, New York University Press, 202.

⁸ Csoóri Sándor: Eltemetetlen gondok a Dunatájon, in *A monori tanácskozás, 1985. jú-*

ra reagálók több kérdésben is vitáztak az előadóval, de az érzelmi szolidaritás fontosságában nem.

A fogalom ilyen interpretációja azonban több nehézséget eredményez. Egyrészt a modern állam intézményeinek nincsenek, jobban mondva nem lehetnek érzéseik. Érzéseik legfeljebb a bennük tevékenykedő hivatalnokoknak lehetnek, ők azonban nem azonosak a modern állammal, s jóllehet együttérző viszonyuk fontos a magyar kisebbségek számára, döntéseiket nyilvánvalóan nem vezérelheti érzelmi állapotuk.

Másrészt pusztán bizonyos érzelmi állapot fenntartása önmagában nem jelenti a magyar kisebbségek érdemi segítségét. A nemzeti identitásnak nyilvánvalóan vannak érzelmi alkotóelemei is, ezek jelentőségét semmiképpen nem szabad alábecsülnünk. A kommunista diktatúra kilátástalanságában a nemzeti együttérzés demonstrálása valóban sokak számára a remény legfőbb éltető eleme volt, jól sejtették ezt a monori tanácskozás résztvevői. A nemzeti összetartozás az együvé tartozás érzését is jelenti.⁹

De nyilvánvalóan nemcsak ezt.¹⁰ Sőt, ami az egyes nemzetek tagjait összeköti, az nemcsak közös birtokuk, hanem e nemzetek egyes tagjai individuális identitásának alkotóeleme is.¹¹

S így nemcsak a közös elvek alapján tartják magukat ilyen vagy olyan nemzeti-ségűnek, hanem sajátos, mindenki másétől különböző módon is. Az emberi egyéniség nemzeti jellegű is, az ember saját nemzeti identitása is része önazonossága

nus 14–16, Budapest, 2005, 1956-os Intézet, 56–57.

⁹ Például Isaiah Berlin a nacionalizmust a nemzeti tudat izgalmi állapotaként jellemzi, amely esetenként a modernizációra adott negatív válaszként jelenik meg. Lásd Isaiah Berlin: *A meghajlított vessző. A nacionalizmus kialakulásáról*. In Isaiah Berlin: *Az emberiség göcsörtös fája*. Budapest, 1996, Európa Könyvkiadó, 336–37.

¹⁰ Ezt mutatja be például Anthony D. Smith *National Identity* c. munkájában. Rögtön könyvének előszavában leszögezi, hogy a nemzeti identitás multidimenzionális koncepcióját tartja helyesnek. Lásd Anthony D. Smith: *National Identity*. 1991, Penguin Books, vii.

¹¹ Jeff McMahan álláspontja szerint a nemzetek olyan emberi csoportok, amelyeket mind objektív, mind pedig szubjektív kritériumok különböztetnek meg. Objektíveknek azokat nevezi, amelyek összeköthetik a nemzet tagjait: a társulás és közös terület elfoglalása, a közös etnikai eredet, a közös nyelv, közös vallás, egyetértés egy adott politikai intézményrendszer tekintetében, a közös kultúra – beleértve a közös értékeket és szokásokat és így tovább. Ennek különféle kombinációi szerint alakultak ki az egyes nemzetek. A szubjektív kritérium pedig az, hogy osztoznak bizonyos kollektív identitásban, tehát osztják azt az álláspontot, hogy közös csoportot alkotnak. És ez a meggyőződés egyben individuális identitásuk alkotóeleme is. Lásd Jeff McMahan: *The Limits of National Partiality*. In Robert McKim – Jeff McMahan (eds.): *The Morality of Nationalism*. New York–Oxford, 1997, Oxford University Press, 107.

egészének. És így, egyénisége részeként az ember kreativitásának is egyik forrása. Elég feltennünk a kérdést, hogyan jut könnyebben új gondolatokhoz az ember? Vajon anyanyelvén-e vagy valamely idegen nyelven? Vagy milyen anyanyelven képes magasabb szintű elképzeléseket alkotni az egyén, egy fejlődő, modernizálódó, az élet minden területén használt nyelven-e vagy egy használatában hatalmas akadályozott, demonstratívan másodrendűvé tett, nehezen fejlődő nyelven?

A második, szerintünk megfelelőbb értelmezés szerint a „felelősséget érez” fogalom párosnak nem pusztán az állam valamiféle érzelmi állapotát kellene jelentenie, hanem a határon túli magyarok iránti felelősség fennállásának elfogadását. Meg kell jegyeznünk, hogy ez az értelmezés vált uralkodóvá.¹² Tehát a második interpretáció szerint az alkotmány azt szögezi le, hogy a Magyar Köztársaság felelős a határon túli magyarokért.¹³ Csakhogy az alkotmány szöveg ezt így nem mondja ki, nehezen megoldható értelmezési vitáknak nyitva teret.¹⁴ Ugyanakkor a felelősség fennállásának elfogadásából szerintünk az következik, hogy belőle köteleességek is erednek, s ezek értelemszerűen a Magyar Köztársaság köteleességei.¹⁵

¹² Ezt jelzi az 119/1996. (XII. 21.) országgyűlési határozat a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről (III/7. pont), Tóth Judit éppen e határozatra hivatkozva állítja, hogy „...az 1995-től megkezdett újabb alkotmányozáskor a szabályozási koncepcióban az alapvető alkotmányos elvek és célok közt kapott helyet, egyértelműen *külpolitikai államcélként* szerepel a kérdés.” Tóth Judit hozzászólása a *Fundamentum* nép, nemzet, szuverenitás kérdéseiről indított vitához. *Fundamentum*, 2006, 2. szám, 73. Pap Imre a státustörvény megalkotását indokolja oly módon, hogy „Az Országgyűlés az alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határokon túli magyarokért viselt felelősségének érvényesítése érdekében” fogadta el az említett jogszabályt. In *Alkotmánytan*, I. Szerk. Kukorelli István. Budapest, 2002, Osiris, 252.

¹³ Sőt, Bódig Mátyás szerint „...ebben az esetben az Alkotmány erkölcsi kapcsolatot teremt („felelősséget érez”) egy etnikai ismérvek alapján körülhatárolt csoport és a politikai közösség között”. Bódig Mátyás: Politikai filozófiai jelentésrétegek az alkotmányban. *Állam és Jogtudomány*, 2002/1–2, 21.

¹⁴ Halász Iván és Majtényi Balázs szerint „ebben a kontextusban a magyar alkotmány klauzulája a „legnagy-lelkűbb”, hiszen a „határon túli magyarok sorsa” iránti felelősség meglehetősen sokféleképpen értelmezhető fogalom. „Halász Iván – Majtényi Balázs: Magyarország és a szomszédos államok státustörvényei, in *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Szerkesztette: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó, 105. Szerintünk azonban elsősorban negatív következményei vannak e fogalmak tág értelmének, hiszen, mint arra kitérünk, egymással szembenálló értelmezésük is lehetséges.

¹⁵ Csakhogy a felelősség jellegének pontosítása nélkül a legkülönbözőbb intézkedésekről állítható, hogy megfelelnek az említett felelősségnek.

Értelmezésünk szerint tehát a szövegnek a magyar állam alkotmányos kötelességeinek fennállását kellene leszögeznie a kisebbségben élő magyarokkal szemben, illetve az érvényes szöveg ilyen értelmezése volna a helyesebb. Ezen a vonalon továbbhaladva a magyar alkotmányosság elmúlt másfél évtizedének tapasztalataival nem mellékes hangsúlyoznunk, hogy mivel alkotmányos kötelességről van szó, a Magyar Köztársaságnak a pillanatnyi politikai erőviszonyoktól függetlenül állnak fenn kötelességei a magyar kisebbségekkel szemben. Következésképpen a kötelesség nemcsak a magyar állam egy részét, hanem egészét terheli. A politikai pluralizmus alkotmányos alapelvének szempontjából vizsgálva mindegyik kormány, és ami nem kevésbé fontos, mindegyik ellenzék kötelességéről van szó, ami a mindenkori kormánynak és ellenzékének külön-külön és együtt is fennálló, közös felelősségére épül.

Az állam intézményeinek szempontjából pedig az egyes intézmények sajátos felelősségéről kell beszélnünk az alkotmányos felelősség egyes területeivel (például kulturális kapcsolatok, oktatásügyi kérdések stb.) kapcsolatban. Azaz általában az egyén, tehát politikai döntéshozó is, morális felelősséget visel, az állam egyes konkrét intézményeit illetően pedig pozicionális felelősségről beszélhetünk.¹⁶

Persze éppen a felelősség számonkérhetősége és a kötelességek érvényesíthetősége okán kell megvonnunk magyar állam felelősségének és kötelességeinek határait. S ezen belül világossá kell tenni a határon túli magyarokkal foglalkozó egyes állami intézmények felelősségét, éppen a nemzeti felelősség legfontosabb területei felől tekintve a kérdésre.

Mindenekelőtt feltétlenül le kell szögeznünk, hogy a Magyar Köztársaság nyilvánvalóan nem egyedül felel a határain túli magyarokért, hiszen ők a másik állam polgárai. A Magyar Köztársaság felelőssége eltér a saját polgárai iránti felelősségtől, beleértve a magyarországi nemzeti kisebbségek tagjait is. Az említett felelősség ezért korlátozott, tehát csak részleges lehet, minthogy azok a személyek, akikre irányul, más államok szuverenitása alá tartoznak, így azok felelőssége is vitathatatlan. És persze éppen ezért számon is kérhető.

Ámde Magyarország részleges felelősségét az előbbi megállapítás nem teszi megfoghatatlanná. Mindenekelőtt leszögezhetjük, jöllehet az érintettek nem a Magyar Köztársaság polgárai, a mindenkori magyar politika jelentősen befolyásolhatja életüket. Nagyobb hatással van rájuk minden más országnál. Például a politikai minták tekintetében, de Magyarország kulturális élete, a magyar gazdaság, a magyar közélet egyaránt részévé válik nemzeti életüknek.

¹⁶ A morális felelősség a forrása a pozicionális felelősségnek is, mégha annak sajátos jellege van is Alan John Simons szerint. Lásd Alan John Simmons: *Moral Principles and Political Obligation*. Princeton–New Jersey, 1979, Princeton University Press, 12.

Ugyanakkor azok a területek, amelyeknél Magyarország valós felelősségéről beszélhetünk, szerintünk átgondolhatók.

Ehhez azonban először – épp a magyarországi konfliktusokkal kapcsolatban – két kérdést kell tisztáznunk: először is, hogy mire vonatkozik a Magyar Köztársaság alkotmányos felelőssége, másodsor pedig, hogy kire.

Kezdjük az első kérdéssel, nézzük, mire is vonatkozik az említett felelősség? Az alkotmány megfogalmazása szerint a Magyar Köztársaság határain kívül élő magyarok „sorsáért” „érez” felelősséget a magyar állam.¹⁷

Nos, az első pillantásra költőinek tetsző fogalom szintén aránylag pontosan értelmezhető. A szövegkörnyezetből következően szerintünk aligha vonható kétségbe, hogy a határokon túli magyarok sorsáért érzett felelősség a kisebbségi magyarok nemzeti sorsáért viselt felelősséget jelenti. Mégha a szöveg nem is szűkíti a sors fogalmának jelentését, általános értelemben aligha lehet felelős e magyar emberek sorsáért, hiszen az emberi sorsnak olyan elemei vannak, amelyek nem kötődnek államhoz, illetve nemzeti hovatartozáshoz. Éppen ez a kérdés okozott problémát a kettős állampolgárságról folytatott vita kapcsán, a magyar állampolgárságúak szociális jogai, valamint a magyar állam gazdasági teherbíró képességének vonatkozásában.

Ugyanakkor a nemzeti sors problémaköre kapcsán először két egymással összefüggő kérdést kell tisztáznunk. Az első, hogy esetünkben mit is jelent a sors fogalma általában? A második pedig, hogy miben rejlik az emberi sors nemzeti tartalma.

A monori tanácskozás főbeszámolójában Csoóri Sándor a magyar kisebbségek nemzeti sorsán mindenekelőtt erőszakos asszimilálásukat értette a szocializmus és a civilizáció összekapcsolásának rendkívüli eszközeivel. Nemzetállamaik félrevezetett tömegei s gyenge belső ellenzékük nem akadályozták e szándéknak.¹⁸

Tehát a magyar kisebbségek nemzeti sorsának lényege államaik azon szándéka, hogy erőszakosan asszimilálják őket. Létezési állapotuk a folyamatos veszélyeztetettség, amelyre az a helyes válasz, ha vállalják a küzdelmet nemzeti fennmaradásukért.

Magyarországnak pedig segítenie kell őket küzdelmükben. Fontos megjegyezni, hogy vita főként Magyarország tényleges lehetőségeiről alakult ki,¹⁹ ma-

¹⁷ A fogalomhasználat mindenképpen figyelemre méltó. A posztkommunista országok alkotmányos értékrendjében megjelenő fatalizmust írja le James Jonson. Claus Offe nyomán olyan társadalmakként jellemzi őket, amelyek atomizáltak, az együttműködés egyetemes rendjétől elszakítottan látják magukat. James Jonson: *Inventing Constitutional Traditions: The Poverty of Fatalism*. In John A. Ferejohn (eds.): *Constitutional Culture and Democratic Rule*. Cambridge, 2001, Cambridge University Press, 87–90.

¹⁸ Csoóri Sándor: i. m. 32.

¹⁹ Kis János mutatott rá Magyarország korlátozott diplomáciai lehetőségeire. Kis János

gáról a segítségnyújtás szándékáról nem, ebben a kérdésben nyilvánvaló volt az egyetértés.

De a sors fogalmának tágabb jelentése is van. Mivel adott esetben az előbbi is beleilleszthető, a fogalom értelmezése jelentős hatással lehet a kisebbségi magyarokról alkotott magyarországi felfogások formálódására, beleértve akár az egymással szemben álló felfogások kialakulását is. Sorson általában az emberi élet meghatározottságát szokás érteni, olyan determináltságot, amelyiken nem képes úrrá lenni az érintett egyén, illetve embercsoport. A meghatározottság forrása lehet isteni, sőt akár istenek feletti akarat. De érthetjük ezen a történelem törvényszerűségei által diktált determináltság állapotát is.

Nos, ha az előbbi két sorsfelfogás bármelyikét elfogadjuk, akkor a alkotmány szövege emberi eszközökkel megoldhatatlan önellentmondásba torkollik. A szlovákiai magyarok nemzeti sorsán ebben az esetben ugyanis csak maguk a történelem rejtett, az emberi szándék és akarat fölött álló erői, illetve az isteni gondviselés, esetleg szeszély fordíthat. Nos, ha isteni akaratnak tekintjük a kisebbségek nemzeti sorsát,²⁰ akkor leszögezhető, hogy Magyarország lehetőségei nem terjednek odáig, hogy változtasson rajta. Következésképpen a Magyar Köztársaság politikai eszközökkel érdemben nem lehet közvetlenül cselekvő hatással a kisebbségi magyarok sorsára. Az isteni akaratra legfeljebb imádsággal, könyörgéssel lehet némi hatással lenni, ám az állam maga nyilvánvalóan nem uralhatja az isteni sorsot. Ebben a helyzetben azonban a magyar állam alkotmányos felelőssége megfoghatatlanná válik, hiszen nem áll az állam hatalmában, hogy a kisebbségi magyarok sorsára közvetlen hatással lehessen. Tehet ugyan ezt-azt, ebben-abban segíthet a kisebbségieken, ám magán az isteni döntésen nem változtathat.

Sőt, egy alapvető fontosságú morális nehézséggel is szembe kerül, ha nem fogadja el az isteni hatalmat, hiszen ezáltal megkérdőjelezi az isteni akarat helyességét. Azaz magát az isteni akarat fölé helyezi, hibásnak, igazságtalannak minősítve a mindenható döntését. Ezzel azonban magának az isteni akaratnak a jogosságát vonja kétségbe, s helyébe a maga által képviselt emberi akaratot kívánja állítani. Esetünkben tehát ha a magyarok kisebbségbe szorulását isteni büntetésnek tekintjük, akkor egyben helyesnek és igazságosnak is kell tartanunk. Egyébként a gondviselés erkölcsi lényegét, tévedhetetlenségét kérdőjelezzük meg, azt állítva, hogy vele szemben az embereknek van igazuk.

Korlátainkról és lehetőségeinkről, in *A monori tanácskozás, 1985. június 14–16*, Budapest, 2005, 1956-os Intézet, 85–95.

²⁰ Találkozhatunk a nacionalizmus olyan felfogásával is, amelyik szerint a vallási identitással sok a közös vonása. Például Liah Greenfeld a hitszerű, valláshoz hasonlatos elemekre mutat rá. Lásd Liah Greenfeld: *The modern religion? Critical Review*. Vol. 10. No. 2. 169–191. Ámde ha a nemzeti sorsot az isteni akaratral azonosítjuk, akkor számolnunk kell ennek alkotmányos következményeivel.

Sőt mi több, még csak azt sem állítjuk, hogy az embereknek általában lenne igazuk a büntető gondviseléssel szemben, hanem hogy igazunk nekünk magunknak van. S ezzel egy újabb ellentmondásba sodródunk. Ugyanis nemcsak magyarok alkothatnak és alkotnak is erkölcsi véleményt a kérdésről, hanem a magyar kisebbségek felett domináns pozícióba jutottak közül azoknak a nemzeteknek az egyes tagjai is, akik mostani helyzetüket az isteni gondviselés jutalmaként értékelik, nemzetük magyarok okozta korábbi megpróbáltatásaiért. S egy lélegzettel nyilváníthatják nemzetük múltbéli megpróbáltatásait igazságtalannak és méltánytalannak, amivel egyébként ők is ugyanabba az ellentmondásba bonyolódnak.

Azaz válaszolnunk kellene arra a kérdésre, hogy kinek az istene igazságos, s melyiküké dönt. Az isten nemzetivé változtatása ismert jelensége a modern nacionalizmusnak. Csakhogy az egyetemes igazságosság elveivel az alakuló nemzeti politeizmus döntési mehanizmusai aligha egyeztethetők össze, hiszen mindenki a maga isteni igazságát tartja egyedül helyesnek.

Maradna hát az ókori megoldás, nevezetesen, hogy a sors nemcsak az emberek, hanem az istenek fellett álló erő is egyben.²¹ Csakhogy ebben az esetben még az imádsággal való befolyásolás lehetősége is elvész az emberek számára. Hiszen az ilyen sors öntörvényű, s legfeljebb megismerni lehet egyik-másik jós segítségével, megváltoztatására azonban semmilyen mód nincsen.

Ugyanakkor a másodikként említett, történelmi nemzetsors felfogása több tekintetben hasonlít hozzá. Hiszen megváltoztathatatlan történelmi erőkkel kell számot vetnie az embernek. Persze az egyik különbség látszólag abban áll, hogy nem jósok jelzik előre a jövőt, hanem magukat tudósoknak minősítő értelmiségiek, a modern tudomány racionális eszköztárát alkalmazva. Hiszen a tudomány világában pontosan nyomára kell jutni az egyébként feltárható és megérthető, de persze megváltoztathatatlan erő mibenlétének.

Első feladatunk tehát e sorsot feltárandó a magyarok nemzeti sorsát meghatározó történelmi erő megnevezése és jellemzése. Nyilvánvalóan nemzeti erőről lehet csak szó, hiszen a magyarok nemzeti sorsát determinálja.²²

²¹ Robert Graves: *A görög mítoszok*. Bratislava, 1981, Madách Könyvkiadó, 10. c, valamint 10. 3.

²² Ulrich K. Preuss úgy veti fel a problémát, hogy ki, illetve mi alkotja a nemzetet, a démos vagy az etnos. Ezen az úton haladva szerinte nemcsak Karl Meineckéhez juthatunk el, hanem Carl Schmidthez is. És persze Kelet-Európa etnicista nemzetfelfogásaihoz. Lásd Ulrich K. Peuss: *Constitutional Powermaking of the New Polity: Some Deliberations on the Relations Between Constituent Power and the Constitution*. In Michel Rosenfeld: *Constitutionalism, Identity, Difference and Legitimacy*. Durham and London, 1994, Duke University Press, 147–155.

E rejtetten ható, de persze egyesek által felismerhető történelmi erő legismeretebb interpretációja a nemzetek (esetleg fajok) történelmileg meghatározott harcának az elképzelése.

Ha elfogadjuk létezését, akkor Magyarország ennek a harci törvénynek engedelmeskedve vívta világháborúit, s maradt alul az ugyanennek a törvénynek engedelmeskedő ellenségeivel szemben.

Következésképpen ez az oka, s nem más oly sok magyar kisebbségbe szorulásának. Fel kell tehát ismernie minden magyar embernek, hogy az ellenséges viszony eleve adott, nem emberi választás kérdése. Csakhogy így Magyarország szomszédainak felelőssége is elmosódik, hiszen ők sem választhatnak igazságos és igazságtalan háború közt.

A felfogás másik következménye, hogy elfogadása esetén a nemzetek közötti béke ténylegesen nem választható, hiszen a másik fél is a harc törvényének engedelmeskedik, ő sem tehet másként. Minthogy törvényszerűségről van szó, nemcsak a múltban nem volt, hanem ma sem reális más nemzeti magatartás, mint a küzdelem minden, a jelen körülményei közt felhasználható eszközzel. Emiatt a nemzeti megbékéléssel való őszinte kísérletezés kifejezetten veszélyes, hiszen gyengíti a nemzeti harci morált. Következésképpen negatív felőségük csak a harc történelmi törvényét fel nem ismerő béke- és megegyezéspártiaknak van. Viszont a küzdők, a harcolók csak azt teszik, amit a történelem és a természet rendje szerint tenniük kell.

Nos, ez az elképzelés is feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet, hasonlóan az isteni akarat sorsfelfogásához. A nemzeti harc történelmi törvényének logikája ugyanis azt diktálja, hogy a mostani helyzetet végső soron csak egy újabb öszecsapás tudna változtatni. (Persze Magyarországnak kellene diadalmaskodnia, a korábbi győzők pedig a vesztesek közé kerülnének.) Hiszen a folyamatos magyarelles nemzeti harcot vívó szomszéd nemzetek lényegileg egyazon erő eszközei, mint a magyarok. Az elképzelés ezért rejtetten egy újabb háborús konfliktust feltételez, amely – s szögezzük le, mégha sokak számára nyilvánvaló is – szörnyű pusztítással járna, kimenetele bizonytalan volna, következményei pedig kiszámíthatatlanok lennének. Azaz nemcsak nemzeti diadallal, hanem nemzeti romlással is járhatna, de áldozatokat mindenképpen követelne. S ami nem kevésbé fontos érv: ilyen háborúk nem is lehetségesek Európa integrálódó felében, hiszen a 20. századba taszítanak vissza az Európai Unió államait, népeit végképp megfosztva a nemzetközi versenyképesség reményétől is. Végül pedig, feltételezésünk szerint, Magyarország lakosainak döntő többsége nem szeretne sem ilyen, sem pedig másféle háborút, de hasonló véleményen van a határon túli magyarok többsége is. Megjegyezhetjük, hogy napjaink kampányátlátszalanságát látva, mindenekelőtt a harmadik érv miatt nem válik az elképzelés végkövetkeztetése félnyilvánosan hangoztatott politikai programmá. A háború akarása nélkül vi-

szont értelmüket veszítik kiindulási pontjai, hiszen a nemzeti harc elengedhetetlen feltétele a nemzet többségének meglevő tényleges, nem csak képletes háborús szándéka vagy legalább e szándék felébresztésének a lehetősége.

Másodszor azt kérdeztük, kik az alanyai a Magyar Köztársaság alkotmányos felelősségének. Az alkotmány szerint „a határain kívül élő magyarok” sorsáért érez felelősséget a Magyar Köztársaság, s ezzel a probléma az első pillantásra meg is oldódott. A megfogalmazásnak az egyik problémájára mutat rá Halász Iván és Majtényi Balázs, nevezetesen, hogy nem tisztázza az állampolgárság kérdését, azaz kérdéses, vonatkozik-e a határon túli magyar állampolgárookra, másrészt pedig az sem világos, hogy vonatkozik-e a határon belülre, azaz Magyarországra költöző, magyar állampolgárságot nélkülöző magyarokra.²³

Ámde az elmúlt másfél évtized tapasztalatai alapján a fenti szövegrészletnek más értelmezési lehetőségét kell számba vennünk. Az egyik szerint a Magyarország alkotmányos felelőssége a határon túli magyarok egy csoportjára vonatkozik, illetve mindenekelőtt rájuk. A második szerint a felelősség a határon túli magyarokra mint kollektívára vonatkozik, s csak ezzel összefüggésben az egyénekre mint a megszabott kollektíva tagjaira. A harmadik szerint Magyarországnak nincsen ilyen felelőssége. S a negyedik szerint a felelősség mindegyik határon túli magyarra vonatkozik. Az ötödik szerint nincsen ilyen felelősség.

Amennyiben az első lehetőséget választjuk, tehát arra az álláspontra helyezkedünk, hogy Magyarország alkotmányos felelőssége a határon túli magyarok egy csoportjára vonatkozik, akkor az alábbi nehézségekkel kerülünk szembe. Először is a Magyar Köztársaság „határain kívül élő magyarok” megfogalmazásából az alkotmányos felelősség vonatkozásában semmiféle különbségtétel nem következtethető magyar és magyar ember közt. Magából a szövegből nem ered, hogy a magyar állam a magyar kisebbségek bármelyik csoportja iránt ne tartozna felelősséggel. Továbbá az alkotmányszöveg nem is osztályozza a határon túli magyarokat, azaz nem beszél első osztályú, másod-, esetleg harmadosztályú magyarokról. Következésképpen a szövegből nemcsak a magyar állam egyes magyarok iránti felelősségének hiánya nem eredeztethető, hanem a kisebbségi magyarok egyes csoportjai iránti lényegileg különböző felelőssége sem.

Az alkotmány alkalmazásakor a felelősség eltérő mértékét valló alkalmazó hasonló problémával kerül szembe, mint az egyes magyarok iránti felelősség hiányát valló. Bármilyen különbségtétel esetén indokolnia kell a megkülönböztetést. Azaz a magyar államnak meg kellene adnia annak okait, hogy miért felelős egyes

²³ Lásd Halász Iván – Majtényi Balázs: A Magyar Köztársaság alkotmányának „nemzeti felelősségi klauzulája”, in. *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Szerkesztette Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó, 93–104.

kisebbségi magyarokért, és minek okán nem tekinti felelősnek magát másokért, illetve miért felelős az egyikért inkább, mint a másikért.

És persze az indoklásnak összhangban kellene állnia az alkotmány idézett szövegével, ami nehezen megoldható probléma. Értelmezésünk szerint az idézett szöveg a felelősség feladásának csak egy lehetőségét engedi meg, nevezetesen: a magyar állam nyilvánvalóan nem felelős azok iránt, akik nem magyarok, abban az esetben sem, ha elődeik 1918 előtt Magyarország polgárai voltak. Az eltérő felelősség elvére pedig nem is utal az alkotmányszöveg. Éppen ezért mindkét elvhez pótlólagos magyarázatot kell fűzniük mindazoknak, akik érvényesíteni szeretnék.

Ahhoz tehát hogy a magyar állam tisztségviselői különbséget tehessenek kisebbségi magyar és kisebbségi magyar közt, a nemzeti megkülönböztetés elvének valamelyik változatát kell alkalmazniuk. Ehhez azonban az elvnek olyan morális alapra kell támaszkodnia, amely egyszerre rendelkezik a politika számára iránymutató erővel a napi politikai döntéseknél, valamint elég mélyen gyökerezik az alkotmányosság valamelyik jelentős elképzelésében. A nemzeti megkülönböztetésnek a határon túli magyarokkal szemben alkalmazott elve ezért nem válhat el az adott döntéshozó Magyarországon érvényesíteni kívánt értékrendjétől. Vegyük számba az elv jellegét és érvényesítésének lehetséges következményeit a magyar kisebbségek nemzeti életében.

A nemzeti megkülönböztetés Magyarországon is használt politikai elve sajátos hatással van a magyar politikai osztály magyarságpolitikájára. A határon túliak közti különbségtevésnek természetesen igazodnia kellene a hazaihoz, hogy alátámassza a hazai jogosságát, helyességét. Ezért noha a magyarországi politikai vezetés egyes csoportjainak álláspontjai között nagy különbségek mutatkoznak e kérdésben, de így vagy úgy, szándékosan vagy szándékukkal szemben, mindannyiuknak számolniuk kell a nemzeti megkülönböztetés elvével, éppen az elv alkalmazása miatt.

Az egyik kínáló megoldás, hogy a határon túli magyarokat is valamiféle természetesen adott hierarchiába rendezett csoportként, azaz elitek által uralt tömegként szeretné látni a magyarországi jogértelmező. Ez a hatalmi rend persze többféle felfogásba csomagolható, indoklása támaszkodhat mind történelmi, mind jelenkori érvekre, a közösség leírható organicista entitásként vagy akár a nemzeti harc természetéhez és céljaihoz igazított katonás rendként. S persze mindenképp az elit a nemzeti, hiszen ez a dolgok rendje az ilyen világban. Azaz a magyar kisebbségek nemcsak funkcionális, hanem morális értelemben is feloszthatók nemzeti irányítókra és nemzetileg irányítottakra, amit így a magyarországi támogatáspolitikában is érvényesíteni lehet, sőt kell. Ez a nézőpont több előnnyel is kecsegtet. A magyarországi támogatások révén meg lehet próbálkozni egy olyan domináns elit kialakításával, amelyik maga alá gyűri a tőle eltérő csoportokat, és

az őt támogató magyarországi politikai elitsoporthoz kapcsolódik. Erős függésének megteremtésével pedig nemcsak külpolitikai, hanem belpolitikai célokra is használható. Politikusai a nemzeti létében veszélyeztetett magyar kisebbséget reprezentálva jeleníthetik meg egyik vagy másik magyarországi párt nemzeti jellegét, szemben a konkurens nemzetlennel, illetve rossz nemzeti stratégiát választóval. Megszólalhatnak választási kampányokban, megjelenhetnek magyarországi pártok kampányrendezvényein, mutatkozhatnak anyaországi politikusok társaságában, közzétehetik álláspontjukat a sajtóban, persze támogatójukat segítve. Szóval a politikai támogatás számos formájára alkalmasak, minthogy a nemzeti veszélyeztetettség erkölcsi súlyával állnak támogatójuk mellé.²⁴

A megoldás mind ez ideig ugyancsak csábító volt. De súlyos árat kellett fizetni érte. A magyarországi pártoknak a saját kisebbségi elitsoportjuk körében kell kiosztaniuk az összes fontos pozíciót a magyarországról érkező támogatások rendjében. Maga a rendszer követeli az intézkedést, hiszen az elit ezáltal ragadja meg hatalma egyik jelentős elemét: így válhat urává a magyarországi támogatásoknak.

Az ilyen rendszer egyik következménye a magyarországi támogatáspolitikában mutatkozik meg: a támogatások jelentős része politikai támogatássá válik. Másik következménye pedig, hogy érdemi kontroll híján az anyagi támogatások végső állomása aligha állapítható meg, azaz nem választható el egymástól a politikai célokra fordított támogatás a magáncélokra fordítottól.

Mindez pedig súlyos következménnyel jár a magyar kisebbségekre nézve. A főként politikai és magáncélokra felhasznált erőforrások éppen azt nem segítik, amire formálisan szánták őket, és amire egyébként a kisebbségnek tényleg szüksége volna. Ezek ugyanis elsődlegesen immár nem kulturális vagy éppen oktatásügyi támogatások, illetve a kisebbség társadalmi életének más fontos területét segítő források. Csak annyiban segítik az adott területet, amennyiben az az adott elitsoport, illetve valamelyik tagja hatalmi érdekeinek, sőt esetenként egyes személyek magáncéljainak megfelel. Következésképpen le kell szögeznünk, az ilyen esetben a magyar kisebbségek nemzeti életének több fontos területét érdemben nem támogatja a magyar állam, illetve jobb esetben is sokkal kevésbé, mint tehetné, s persze mint azt nyilatkozataiban a nyilvánosságnak mutatja.

Sőt a támogatás gyakran nem áll meg a sajátnak tartott elit segítségével, hanem gyakran része a hazai politikai ellenfél szövetségeseinek tartottak gyengítése, esetleg politikai, társadalmi felszámolása a magyarországi fél rendelkezésére álló eszközökkel, kormányzás esetén magyarországi kormányzati eszközökkel. Ebben az esetben a nemzeti csoport jellegét definíció szabja meg. Ugyanakkor a definiálás szándéka a nemzeti csoport többdimenzós voltába ütközik. Például kulturális

²⁴ Erre számos példát láthattunk szinte mindegyik magyar kisebbség képviselői részéről, mindegyik magyarországi választási kampány során. Először már 1990-ben, az első demokratikus választás előtti kampányban.

definiálási kísérlet esetén problémát okoz a kultúra pontos azonosítása.²⁵ A meghatározást megfogalmazó azonban nem képes megadni a nemzet jellemzőinek teljes katalógusát, mindig maradnak olyan jellemzők, amelyek a nemzet egyes tagjainak nem sajátjai.²⁶ Ha tehát bármilyen szervezetet, intézményt erre jogosít fel az állam, akkor csak azon az áron határozhatja meg a magyar mivolt mibenlétét, hogy számos, magát az adott nemzethez tartozónak valló egyént kirekeszt a nemzetből. Azaz ebben az esetben nemcsak azt kívánja eldönteni a magyarországi fél gyakran együtt kisebbségi magyar szövetségeseivel, hogy kit tekint magához közel álló s ezért támogatásra érdemes kisebbségi magyarnak, hanem azt is kimondja, ki az, aki nem illik az általa megszabott nemzetdefinícióba, és így az illető egészen egyszerűen nem magyar. Az ilyen hatalmat pedig fel lehet használni személyes leszámolásokra, de politikai célokra is. Nincsen érdemi akadály, hogy például az olyan személyt, aki nem ért egyet az előbbi felfogással, a nemzeti csoportba nem való embernek nyilváníthassák. Sőt súlyosabb következménye is lehet: egyszerre csak nemzeti ellenségnek tekintik, akinek gyengítése, tönkretétele, tehát a felette aratott nemzeti diadal a nemzet küzdelmének céljai közé sorolódik.²⁷

A rendszer második következménye morális természetű. Az adott kisebbség közvéleménye persze megtudja, hogy mi történik a magyarországi erőforrásokkal a kulisszák mögött. A kisebbség közvéleménye előtt ekkor válik egyesek nemzeti nyomorúsága mások gazdagodásának forrásává, méghozzá nemzeti jelszavakba

²⁵ Ezt az álláspontot képviseli Brian Walker: *Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka*. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXX, No. 2 (June 1997) 211–234..

²⁶ Max Weber nemcsak arra mutat rá, hogy a nemzet mindegyik ismert meghatározása alól létezik kivétel, hanem arra is, hogy a nacionalizmusnak több eleme van, és ezek jelentősége esetenként változó. Azaz Weber megállapítása kapcsán állíthatjuk, hogy egyikük sem tekinthető a nemzet előfeltételének, azaz egyik elem hiánya sem jelent olyan helyzetet, amelyben ne születhetne nemzet. Továbbá Weber szerint a terület alapvetően az értékek körébe tartozik, ezért nem elég leírni a nemzet tagjainak empirikus kvalitásait annak megállapításához, hogy ki számít a nemzet tagjának. Egyes csoportok körében a szolidaritás sajátos formája alakul ki, de abban nincs maradéktalan egyetértés, hogy miből is áll össze az efféle szolidaritás. Lásd Max Weber: *The nation*. In Hutchinson–Smith: *Nationalism*. Oxford–New York, 1994, Oxford University Press, 22. Következésképpen mindegyik gyakran hangoztatott szolidaritáselem alól létezhet kivétel.

²⁷ Claus Offe a homogenitás és sokféleség dilemmájaként fogalmazza meg az alkotmányos demokrácia egyik kérdését. Szerinte csoportjogok esetén a csoport sokszínűségének konkrét jellegét kell figyelembe venni, ez azonban a csoportok sokfélesége miatt bomlasztja a politikai közösség egységét. Claus Offe: „Homogeneity” and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts with Group Rights. In *Journal of Political Philosophy*, 2/1998, 139.

öltöztetve, magyarországi hatalmi háttérrel. Ezáltal a kisebbségi magyaroknak éppen az az erénye csorbul, amelyik nélkül egyetlen hátrányos helyzetbe sodródott embercsoport sem tud csoportként hosszabb ideig megmaradni: az áldozatvállalás morális elve. Az a meggyőződés, hogy számos hátrány ellenére nemezebb megmaradniuk magyarnak, s gyermekeiket is megtartani magyarságukban. A nemzeti potyautasság stratégiája éppen a magyar kisebbség egyes politikusa-
inak körében, még hozzá magyarországi segédlettel, nem kis rombolást végez a kisebbségek ebbéli meggyőződésében.

A saját kisebbségi elíteltet kívánó magyarországi támogató elsősorban a politikai hatékonyságot kéri számon az általa támogatott kisebbségi vezetőkön. Politikai hatékonyságon mindenekelőtt a magyarországi partner iránti hűséget érti, valamint annak képességét, hogy a szervezet, illetve az adott személy meg tudja jeleníteni a magyar kisebbség nemzeti veszélyeztetettségét a magyarországi közvélemény előtt, s szimbolizálni tudja-e kisebbségi magyar politikai akaratot. S végül persze, hogy jelentős otthoni hatalmi befolyása legyen, és ennek révén képes legyen a magyarországi politikai akarat átültetésére a magyar kisebbség körében. Ha az adott szervezet, illetve politikus mindhárom fenti feltételt teljesíti, akkor kiemelt szövetségesnek számít. Viszont, amilyen mértékben csökkennek ebbéli képességei, olyan mértékben jelenik meg az igény más személyekre, esetleg szervezetekre.

Ámde felvethető másféle hatékonyság szempont is. Nevezetesen, hogy ki tudja jobban segíteni a kisebbségek nemzeti életének legfontosabb területeit. Sőt, az elitelméleti közelítésmód mellett megfogalmazható a részvételi demokrácia hatékonyság szempontja, amelyik egyén és közösség kölcsönös felelősségén nyugszik.²⁸ Esetünkben az a kérdés, ki képes a kisebbségi magyarok minél nagyobb hányadát bevonni mindannak megtartásába, fejlesztésébe, építésébe, amit magyarként élnek meg. Ki tudja legjobban ösztönözni a legtöbb kisebbségben élőt, hogy nemzetileg is kiaknázza helyzetének minden lehetőségét.

A kisebbségek esetében a fenti két felfogás több ponton is illeszethető egymáshoz.²⁹ Hiszen amennyiben a Magyar Köztársaság alkotmányos felelőssége min-

²⁸ Bhikhu Parekh az egyén és közösség közti kölcsönös felelősséget s az egymás iránti elkötelezettséget hangsúlyozza a több kultúrájú társadalomban létező csoportok vonatkozásában. Bhikhu Parekh: *Defining national identity in a multicultural society*. In Edward Mortimer (eds.): *People Nation & State*. London–New York, 1999, I. B. Tauris Publishers, 68–70.

²⁹ David Miller szerint lehetséges a különféle nemzeti és egyéb csoportidentitások együttlétezése, sőt összhangjuk is kialakítható. Ehhez azonban sajátos jogok és intézmények kellenek. Lásd David Miller: *On Nationality*. Oxford, 1995, Clarendon Press, 153. Szerintünk az elvnek érvényesíthetőnek kell lennie a kisebbségen belül is. Főként, ha a kisebbség ugyanezt várja el a nemzeti többségtől.

denekelőtt a magyar kisebbségek nemzeti élete iránti felelősség, akkor a magyar kisebbségek nemzeti életének egyes területeinek kell a magyarországi támogató érdeklődésének a középpontjában állnia. S éppen a nemzetileg hátrányos helyzetben élő kisebbségek esetében minden egyén és szervezet kiváló teljesítményének, mind pedig az érintett társadalmi réteg minél nagyobb arányú részvételének egyaránt fontosnak kellene lennie számára. Hiszen az asszimiláció nyomása alatt minden kisebbségi magyar teljesítménye számít. Főként, ha társadalmi rétegződését tekintve kedvezőtlenebb helyzetben van az adott kisebbség, mint a többség. Tehát minél több kisebbségi személy önmagához mért legjobb teljesítménye adja a legnagyobb esélyt az egész közösség számára.

Mindenekelőtt magának a rendszernek kellene lehetővé tennie a kiváló teljesítmény és a lehető legszélesebb részvétel elvének összeillesztését. Méghozzá – a probléma természetéből adódóan – elsősorban a nemzeti élet egyes területeinek sajátosságaihoz igazodva, hiszen másfajta teljesítményt igényel, valamint eltérő módon és számban nyújt részvételi lehetőséget például a tudományos élet, mind a közművelődés. Ám ha másként is, de valamiféle mind a kettő kínál. Következésképpen megtalálható az a konkrét módszer, amellyel az adott területen mind a részvétel, mind pedig a teljesítmény optimalizálható.

Elsősorban az egyes magyar kisebbségek oktatásügyének, tudományos életének, közművelődésének, művészeti életének, területi és regionális önkormányzatainak, egyházainak, kis és nagy társadalmi szervezeteinek, egyszerűen egész közéletének ismerete kell ahhoz, annak jelentősebb szereplőivel együtt, főként pedig azzal a szándékkal s képességgel, hogy az egyes területeket sajátosságaik szerint ítélje meg a magyarországi támogató. Méghozzá országoként, sőt esetleg országrészenként, hiszen nem egy esetben jelentős regionális különbségekkel is számolni kell.

Az ilyen rendszer azonban csak akkor működhet, ha a mindegyik releváns magyarországi politikai párt betartja az írott s az íratlan szabályokat. És persze, ha az esetleges magyarországi kormányváltás nem jár egyben kisebbségi intézményrendszer-váltással. Valamint, ha a politikai pluralizmus logikájából következően az egyes magyarországi pártok nem fenyegetnek vele rendszeresen. Ellen esetben a mindenkor másik félnek szintén a maga hatalmi szempontjait kell érvényesítenie, különbség legfeljebb a mértékben lehet. A kisebbségek uralásának ilyen-olyan stratégiája pedig marad, legyen nekik másféle megoldásért kiáltó gondjuk akárhány. Mindezt elégtelen szempont a kisebbségek támogatásának hozzáigazítása az éppen aktuális magyarországi hatalmi érdekekhez.

Ámde a vita során megjelent egy olyan álláspont is, amelynek lényegéből az következik, hogy ilyen felelősség nem létezik. Az álláspont szerint a magyar nemzetet a Magyar Köztársaság polgárai alkotják.³⁰

³⁰ „A döntő pont azonban az, hogy *nincs* országhatárokkal szétszabdalt magyar nemzet. Ha tudniillik a nemzetet politikai kategóriaként kezeljük, akkor magyar nemzet csak

Ebből az állításból pedig az következik, hogy a magyar állam nemzeti felelősége saját állampolgáira vonatkozik, s náluk véget is ér. Hiszen más államok polgárai nem a magyar, hanem egy másik „politikai nemzet” tagjai.

Nos az állásponttal kapcsolatban több észrevételt kell tennünk. Az első történelmi. A francia nemzetfelfogás alkalmazása éppen most, a határokon túlra került magyarok estében ugyanis nemcsak aktuálpolitikai jelentőségű, hanem egyben a történelmi Magyarország nemzetfelfogásának utólagos igazolása is. Azé a nemzetfelfogásé, amellyel szembeszegültek a felfogás szerint egyébként politikai közösségként nem is létező nemzeti kisebbségek. S minthogy magukat nemzetileg elnyomva érezték, az első adandó alkalommal felbomlasztották Magyarországot. Ennek következtében pedig a magyarok egy része került kisebbségbe. Azaz sok magyar kisebbségbe szorulása többek között³¹ ennek a nemzetfelfogásnak a következménye.

Továbbá, ha a felfogást helyesnek tartjuk, akkor nemcsak Magyarországon, hanem másutt is érvényesnek kell lennie. Következésképpen Európa nemzeti kisebbségei, illetve kisebbségben élő nemzetei politikailag nem is léteznek, legfeljebb annyit engedhetünk meg, hogy országuk többség által megszabott nemzetének kissé furcsa részei. Ebből pedig a francia jogfelfogás is következik, nevezetesen, hogy sajátos jogaiknak nincs nemzeti alapjuk. Úgy látszik, még Magyarországon sem lehet elégszer hangoztatni, hogy léteznek ilyen jogok az Európai Unió államainak többségében. És ha ennek kimondásától óvakodnak is a fenti felfogás hangoztatói, álláspontjuk logikája szerint e jogokat nyilvánvalóan helytelenül ismerték el számos országban. Tehát nem lehet nemzeti alapja például a finnországi svédek, a katalánok és sok más népcsoport sajátos jogainak.

Közben pedig az érintettek véleménye nem számít. És éppen ebben rejlik az álláspont legfőbb gyengéje. Maga az egyén nem döntheti el, hogy melyik nemzethez tartozik, mások teszik ezt meg helyette. Akár akarata ellenére is. Mások szabják meg nemzethez tartozásának kritériumait, és ők közlik vele, hogy meggyőződésétől függetlenül, melyik nemzethez is tartozik, nem törődve azzal, hogy önmagát minek tartja.

A francia nemzetfelfogás hangoztatásával éppen a magyar kisebbségek vonatkozásában azonban az érv használói Pandóra szelencéjét nyitogatják. Ha ugyanis emberekről megkérdezzük nélkül mások dönthetik el, melyik nemzet-

egy van: a magyar állampolgárok együtt élő közössége. És ha a határon túli magyarok közül bárki (egyéni) vagy akár mindegyikük (természetesen szintén egyéni) tagja akar lenni e politikai-nemzeti közösségnek, arra megvannak a megfelelő eljárások: átköltözhet Magyarországra, és nem sok idő múltán magyar állampolgárságot kaphat.”
Búr-Baky Miklós: Az alkotmány öre. *Magyar Narancs*, XVII. évfolyam, 35. szám, 2005. szeptember 1., 42.

³¹ Politikai hibáké is.

hez tartoznak, akkor megtehetik ezt maguk az érintettek is. A megalázottak és elkeseredettek válasza közismert: a nemzetfelfogás német változata kulturális nacionalizmus.³² Morális alapzatává pedig a dekadenciába hullás megállításának küldetését teszik,³³ ami persze küldetészerűségében sok mindenre jogsítja fel véghezvivőit.

Esetünkben általa éppen az államnemzeti változat hangozatóiról jelenthetik ki, hogy nem magyarok, hiszen az igaz magyar lélek s szellem nyoma sincsen bennük. Hiszen az ilyenek nem tartozhatnak ahhoz a nemzethez, amelyik mindig talpra tudott állni a történelem legsúlyosabb megpróbáltatásai után is.

Sőt, egy második érvelési mód is megjelenhet. Az államnemzeti felfogás hirdetőinek kirekesztése a nemzet közösségéből nemcsak a hatalom központosításához szükséges veszélyideológiákból táplálkozhat, amelyet egyébként szívesen hangoztatnak a magukat a néplélek kifejezőinek tartók. Hanem abból az érvből is, hogy a másik fél is hasonlóan cselekszik, ha érdekei éppen azt diktálják, és persze módja is van rá. A különbség csak annyi, hogy nem kulturális sajátosságai alapján, hanem állampolgárságuk szerint döntenek el, ki magyar, s ki nem.

Előzetesen elegendő annyit leszögeznünk a politikai nemzet felfogásának mostani alkalmazásáról, hogy kívül esik a nemzeti konszenzus határán. Senki sem fogadhatja el, aki magyaroknak tartja a határon túli magyarokat.

Minden magyarnak, sőt minden embernek joga van eldönteni, hogy melyik nemzethez tartozik saját belső meggyőződése alapján.³⁴ Aki ezt kétségbe vonja, saját kirekesztése előtt is megnyitja a kaput. Érv tudniillik mindig van rá, és keresői már régen megtalálták.

Az államnemzeti felfogás kapcsán azonban feltétlenül említést kell tennünk még egy ki nem mondott következményéről, még ha hallgatnak is róla az álláspont kultúrnemzeti kritikusai, legyenek akár magyarországi, akár határon túli magyarok. De nem említik maguk a államnemzeti felfogás mostani alkalmazói sem. Nevezetesen, az állampolgárság alapján valónemzeti besorolás a magyarországi nemzeti kisebbségeket is megfosztja annak lehetőségétől, hogy maguk

³² Lásd Isaiah Berlin: *Az emberiség göcsörtös fája*. Budapest, 1996, Európa Könyvkiadó, 344. Más szerző is.

³³ Lásd Gonthier-Louis Fink: *Das Bild des Nachbarvolkes im Spiegel der deutschen und der französischen Hochaufklärung (1750–1758)*. In *Nationale und kulturelle Identität*. Frankfurt, 1991, Suhrkamp Verlag, 492.

³⁴ Például Will Kymlicka szerint az adott társadalom tagjainak közös identitása előfeltétele a nemzeti csoportok összetartozásának. Éppen ezért az egyén szabadságának is részét kell alkotnia. Jóllehet Kymlicka ezt az elvet a nemzetállam feltételei közt a nemzeti többséggel szemben hangsúlyozza, ám nyilvánvalóan érvényesnek kell lennie a kisebbségen belül is. Lásd: Will Kymlicka: *Multicultural Citizenship*. Oxford, Clarendon Press, 173–174., valamint 188.

döntsék el, melyik nemzethez tartoznak, mégha ezt nem is mondják ki a mostani vitatkozók. Pedig elhangzott ez már nem is egyszer. Magyaroknak nyilvánította őket a hivatalos magyarországi politika az első világhéget megelőzően. Majd részben kulturális érveket használva hol magyaroknak, hol másnak, sőt esetenként a magyartól idegen elemnek a második világhéget előtt, alatt és után. Máig ható eredménnyel.

Mindemellett nyilvánvaló, hogy a magyar kisebbségek politikai törekvéseinek s az őket megjelenítő szervezeteknek szükségük van magyarországi segítségre. Mindenekelőtt mert egyedül nem képesek kivívni nemzeti jogukat.

Továbbá mert szervesen kötődnek a magyar kultúra egészéhez, amire fejlődésükhöz, nemzeti megmaradásukhoz akkor is szükségük van, ha minden igényelt jogukat megadná államuk, nemzetileg elismert részévé válnának az ország politikai közösségének, sőt a társadalom életének minden fontos területén megfelelő pozíciókat szereznének.

A politikai támogatás azonban sajátos természetű. És éppen ezért a magyar állam dönthet úgy – ha akar –, hogy a politikai támogatást elválasztja a támogatások egyéb formáitól. Nem kell a kisebbségi társadalom támogatását a politika alá rendelnie, nemzeti életük egyes területeit segítheti saját természetüknek megfelelően.

Ugyanakkor a politikai támogatások rendjében is indokolható, hogy a pillanatnyi hatalmi érdekeken túl általános szabályok is érvényesüljenek. Nemcsak azért, mert a politika az ember nemzeti mivontának egyik lényeges eleme, hanem azért is, mivel egy nemzeti kisebbség a politika általános nemzeti dimenzióján túl sajátos problémákkal is szembesül.³⁵

Vegyük számba azokat a nemzetinek nevezett közös célokat, amelyekre a magyar kisebbségek politikai szervezeteinek deklarált erőfeszítései irányulnak.³⁶

– *Politikai képviseletük tekintetében* a kisebbségi magyarok minden szinten szeretnének képviselőhöz jutni az adott állam képviseleti testületeiben. Azaz képviseltetni szeretnék magukat az ország parlamentjében, megyei önkormány-

³⁵ Az egyéni autonómia és szabad választás elvére épülő asszociáció adta szervezeti rend a kisebbségek körében is sokkal hatékonyabb, mint a centralizált. A kisebbségnek lehetővé kell tenni, hogy saját magán belül is létezhessenek kisebbségek. Veit Bader az így kialakuló asszociatív demokráciát jobb és egyben eredményesebb megoldásnak tekinti. Lásd Veit Bader: *Associative democracy and minorities within minorities*. In Avigail Eisenberg – Jeff Spinner-Halev: *Minorities within Minorities*. Cambridge, 2005, Cambridge University Press, 319–322.

³⁶ Természetesen mindegyiküknek vannak sajátos céljaik is, amelyeknek szintén nagy nemzeti jelentőséget tulajdonítanak. Egyébként a felsorolás alapjául elsősorban a Bárdi Nándor és Éger György szerkesztésében megjelent *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból*, 1989–1999 című, a Teleki László Alapítvány által 2000-ben megjelentetett kötet szolgált.

zataiban esetleg sajátos jogállású területek önkormányzataiban, valamint természetesen a települési önkormányzatokban. Ugyanakkor a parlamenti képviselőlet megléte, illetve reprezentativitása mindegyiknél problémát jelenthet leszavazhatóságuk miatt.

– Szeretnék elérni a magyar nyelv hivatalossá tételét.

Mint tudjuk, az európai nacionalizmusok az esetek többségében egyben nyelvi nacionalizmusok is voltak. Az adott ország egy élő nyelvet kívánt az állam nyelvévé tenni, amivel azt is el akarta érni, hogy ez a nyelv uralja a közéletet. Ennek kellett az irodalom és tudomány nyelvévé válnia, így olyan modernizált formát öltött, ami előnyösebb helyzetbe hozta más nyelvekkel, illetve nyelvjárással szemben. A modernizált hivatalos nyelv ismerete és használata tehát nemcsak az állammal való kapcsolat feltétele, hanem társadalmi követelménnyé is válik.

Nos, a magyar kisebbségek nem kevesebbet szeretnének elérni, mint nyelvük egyenjogúsítását, azaz hivatalos használatának jogát. Ugyanakkor egyikük sem szorgalmazta a magyar nyelv hivatalossá tételét az adott állam teljes területén, de ott, ahol élnek, azaz helyi és regionális szinten igen. A két egyenrangú regionális hivatalos nyelv nem ismeretlen jelenség Európában, tehát működő mintákra is támaszkodhatnak azok, akik az elképzelést részletesen szeretnék kidolgozni országukban. A célkitűzés kétség kívül jelentős ellenállásba ütközik országaikban, ámde a fokozatos előrehaladás lehetségesnek tűnik.³⁷

– Maguk kívánják igazgatni *oktatásügyüket és kulturális életüket*.

A kisebbségi magyarok 1989 után kétféle elvárást fogalmaztak meg a oktatási intézményrendszerükkel kapcsolatban. Egyrészt szeretnék, ha volna magyar iskola az alap és középiskolák mindegyik típusában. A másik igényük pedig a felsőoktatással kapcsolatos. Szeretnék, ha saját felsőoktatási intézményeik lehetnének.

Kulturális intézményrendszerük tekintetében két egymással összefüggő igényről beszélhetünk. A kisebbségi magyarok szeretnék, ha kulturális intézményeik számarányukhoz mértén olyan támogatást kapnának, mint a többségi nemzet hasonló intézményei. Ezen általában arányos pénzügyi támogatást értenek. Ámde fel kell hívnunk a figyelmet két további támogatásforma fontosságára, a kulturális életük és oktatásügyük politikai segítésére, valamint nyilvános megbecsülésére az állam tisztségviselői részéről.

S a kisebbségeknek mindegyik persze kulturális életük minden szintjén szükségük van. Tehát nemcsak országos intézményeik, hanem a helyiek és a regi-

³⁷ Csak hogy például az uralkodó szlovákiai nemzetiségi jogértelmezés azt mutatja, hogy a kérdésben bármilyen jelentősebb előrelépés a mindenkorai politikai erőviszonyok függvénye. Jól mutatja ezt a Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Chartájának sorsa Szlovákiában. Éppen ezért oly jelentős Magyarország segítése.

onálisak is hasonló támogatásban s elbánásban részesüljenek, mint a többségi kultúrához tartozók.

A második igény kulturális intézményeik s intézményrendszerük fejlesztésének joga és tényleges lehetősége. Elvárják, hogy az államhatalom ne tiltsa, illetve ne akadályozza meg új kulturális intézmények alapítását, valamint a meglévők továbbfejlesztését. Továbbá, hogy a közvetlen tiltáson kívül, ne is késleltesse mindezt.

– *Országuk belső területi felosztását, tehát megyéik, járásaik, körzeteik határát* oly módon szeretnék megvonni, hogy a magyarok minél kisebb számban váljanak regionális kisebbséggé.

A magyar kisebbségek szeretnék olyan területi státust szerezni, amelyben sajátos jogaikat területhez kötötten is gyakorolhatják. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a föderáció szimmetrikus modellje, amelyben az ország területi felosztása a parlament szerkezetét is meghatározza, nem szerepel még a magyar kisebbségek céljai közt.

A területi autonómia, aszimmetrikus modellként már gyakrabban jelenik meg a kisebbségi pártok céljai közt. Ugyanakkor ezt a modellt éppen a magyar kisebbségek szórt településszerkezete s a vegyes lakosságú települések s régiók miatt csak néhol lehet megvalósítani.

Eközben a magyar többségű területeknek sajátos hatásköröket juttatnának éppen a kultúra, az oktatásügy, a nyelvhasználat területén.

Továbbá azt kívánják, hogy ezek a jogok és lehetőségek a regionális és helyi kisebbségben élő magyarokat is megillessék.

– *Gazdasági fejlesztés*

Továbbá fontos céljuk a magyarlakta területek állami támogatása, esetenkénti gazdasági elmaradottságának felszámolása. Ugyanakkor oly módon segítenék a gazdaság fejlődését, hogy ne borítsa fel a már kialakult nemzetiségi arányokat. Azaz kétféle elvárás fogalmazódik meg a kisebbségek körében. Az általuk lakott régiók gazdasági fejlesztése ne maradjon el a többségi nemzet által lakottaktól, s az esetleges fejlesztés a régió adottságaira épüljön. A második pedig, hogy az állam által is befolyásolt fejlesztés ne irányuljon településszerkezetük felbomlásására s a többségi nemzethez tartozók betelepítésére. Hasonlók az elképzeléseik régiójuk infastrukturális fejlődéséről.

– *Szimbólumok és kormányzás*

Még két fontos törekvést indokolt megemlítenünk, amelyekben ugyan nincsen teljes egyetértés a magyar kisebbségek körében, de azok közé a célok közé tar-

toznak, amelyek a nemzeti lét természetes elemének tekinthetők, s emellett nem jelentenek veszélyt a térség stabilitására.

A magyar kisebbségek tagjai közül sokan *szeretnék hivatalos szintre emelni a magyar kisebbség saját szimbólumait*. Értelmezésünk szerint ezzel szeretnék elérni, hogy államuk szimbolikus jelét adja nemzeti méltóságuk tiszteletének.

Valamint szeretnék, ha *politikai reprezentációjuk részeseudne a végrehajtó hatalomból, tehát bekerülne az adott ország kormányába*.

A magyar kisebbségek körében megfogalmazódott az igény az ország legfelsőbb döntéshozó szerveiben, mindenekelőtt a kormányban való részvételre. A törekvés kritikái ellenére szerintünk ez az igény fennmaradna az autonómia egyes formáinak elérése esetén is. Ennek három oka van.

Először az autonómia egyes formái csak részben tudnák helyettesíteni a kormányzati részvételből eredő hatalmi befolyást. Az állítás persze fordítva is igaz, a kormányzati részvétel is csak részben jelent olyan döntéshozatali helyzetet, amellyel az autonómia egyes formái rendelkeznek. És éppen a részbeni eltérések miatt fontos a kormányzati részvétel a magyar kisebbségek számára.

Országos kérdésben ugyanis a mindenkori kormány hoz döntést, amelyek a magyarokat is érintik. S több, kifejezetten a magyarokat érintő kérdésben autonómiák létrejötte esetén is kormányzati hatáskörben maradnak egyes kérdések.

Másodszor az országos ügyek eldöntésében való részvétel felelősségvállalást jelent az ország egészéért, s így növeli az adott kisebbség tekintélyét a többség szemében. Sikeres, sőt akár csak elfogadható kormányzás esetén az ország politikai életének természetes részeként tekintenek az adott kisebbségre.

Harmadszor, ha az adott kisebbség politikai reprezentációja nem tagja a kormánynak, akkor az ellenzék része. A mindenkori kormány ellenfeleként nemcsak a kisebbségi célok elérése nehezebb, hanem a többségi nemzethez tartozók számottevő része szemében a kormánnyal való szembenállás egyben az állammal való szembenállást is jelenti. Az ilyen közhangulat pedig szinte minden kisebbségi cél elérését veszélyezteti.

A listán *nem szerepeltettünk* olyan célokat, amelyek a magyar *nemzeti hegemónia* visszaállítását célozzák, illetve a *határok* megváltoztatását kívánják kikényszeríteni. Akkor sem, ha hallhatók kétértelmű kijelentések, amelyek az ilyen szándékot is sejtetni engedik. Részben amiatt nem jelentek meg az előbbi felsorolásban, mert ilyen célok nem szerepelnek a magyar pártok elfogadott programjaiban, de azért sem, mert egyetlen politikai elitcsoport sem rendelkezik elérésük, kikényszerítésük eszközeivel. Az Európai Unióban az ilyen célok nyilvánvalóan elérhetetlenek. Ugyanakkor említést kell tennünk róluk, hiszen akadályai elemei a magyarországi alkotmányos egyetértés kialakulásának.

Ami viszont az előbbieket illeti, azok jelentős része a klasszikusnak nevezhető nemzeti emancipációs célok közé sorolható. A modern nyelv hivatalossá tétele s közéleti egyenrangúsítása, a magas kultúra szabad nemzeti fejlesztése, a közművelődés nemzeti jellege, a legfontosabb csoportszimbólumok államivá emelése azok közé a célkitűzések közé sorolhatók, amelyek már a modern nemzetek kialakulásakor megjelennek. De idetartozik a gazdasági felemelkedés és a politikai képviselet kérdése is.

Nos nyilvánvaló, hogy a klasszikusnak nevezhető nemzeti célok elérése nélkül a magyar kisebbségek hosszabb távon nem tudnak megmaradni országaikban. *Ha sorsukat nemzeti sorsként értelmezzük, nemzeti sorsukat pedig az imént klasszikusnak nevezett célok elérésének megakadályozásában látja a Magyar Köztársaság, akkor megjelenik kötelességeinek az a köre, amelyben feltétlenül egyetértésnek kellene uralkodnia minden jelentős magyarországi politikai erő közt. Nevezetesen, hogy támogatja mindezek elérését.* Tehát egyrészt segíti politikai és társadalmi szervezeteik ez irányú törekvéseit, másrészt pedig sehol sem marad tétlen, ahol közvetlenül tehet e célokért.

Ugyanakkor a fenti célokról állítható, hogy mindegyikük a nacionalizmus megjelenése óta ismert nemzeti célok közé sorolható, értékelésük kapcsán azt is le kell szögeznünk, hogy egymással fel nem cserélhetők, egyik sem helyettesíti a másikat. *Éppen ezért Magyarországnak mindegyiket segítenie kellene oly módon, ahogy azt az adott magyar kisebbség nemzeti életének adott területe megkívánja.*

A határon túli magyarok helyzetének magyarországi alkotmányjogi szabályozásával egy sajátos, de más országok tapasztalatából is ismert³⁸ alkotmányos problémával került szembe a Magyar Köztársaság.

Olyan nemzeti kisebbségek tagjainak kíván kisebbségi jogokat biztosítani, akik nem élnek Magyarországon, és nem polgárai a magyar államnak. Nekik egyrészt sajátos jogokra volna szükségük, melyek segítenek kisebbségi helyzetükből eredő problémáik megoldásában. Másrészt pedig e jogoknak annak ellenére kellene érvényesnek lenniük, hogy maguk nem tartoznak a Magyar Köztársaság szuverenitása alá.

A jogok természetét tekintve kétségtől kívül kisebbségiek, hiszen nemzeti kisebbségek jogairól van szó. Ám ha e kisebbségek helyzetét összevetjük a Magyarország határain belül élő nemzeti kisebbségekével, akkor számos különbséget találunk.

³⁸ A kelet- és közép-európai alkotmányos felelősségi klauzuláinak összehasonlításáról lásd Halász Iván: A nemzetfogalom nyelvi és kulturális elemei a modern kelet-közép-európai alkotmányokban, in *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Szerkesztette Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó, 27–41.

Ha tisztánlátás céljából fogalmazzuk meg a problémát sajátos nemzeti voltától elvonatkoztatva. Ekképpen gondolkodva az alábbi problémával szembesülünk: olyan személyeknek kíván nemzeti kisebbségi jogokat biztosítani egy adott állam, akik nem állampolgárai, ám nemzetiségük megfelel az adott állam többségét alkotók nemzetiségének. Az állam így egyszerre ütközik bele szuverenitásának korlátaiba – hiszen nem saját állampolgáiról van szó –, s vethet számot egyes nemzeti sajátosságainak lehetséges kiterjesztésével határain túlra – hiszen az érintettek nemzetisége megfelel saját nemzeti jellegének. A támogatandók egy időben tartoznak egy nemzeti kisebbséghez abban az államban, amelyiknek polgárai, s egy nemzeti többséghez abban az államban, amelyik nemzeti hovatarozásuk alapján támogatja őket.

A kettős helyzet sajátos ellentmondásossága szinte kínálja az alábbi kérdéseket:

1. Nyújtható-e olyan, a határokon átnyúló nemzeti támogatás, amelyik csökkenti a kisebbségi helyzet hátrányait?
2. Vajon adható-e olyan, a határokon átnyúló nemzeti támogatás, amelyik megszünteti a kisebbségi helyzet hátrányait?
3. Lehetséges-e olyan támogatás, amelyik magát a kisebbségi helyzetet szünteti meg?

Nos, az első kérdésre válasz adható olyan támogatási rendszer formájában, amelyik mindenekelőtt a kisebbségi helyzetből eredő kulturális és oktatásügyi hátrányokat kívánja mérsékelni. Azaz magyarországi támogatásban részesülhetnek a kisebbségek kulturális és oktatási szervezeteinek programjai. Csakhogy az ilyen támogatás nem képes maradéktalanul ellensúlyozni az adott szomszéd állam abbéli szándékát, hogy hátrányosabb helyzetben tartsa a kisebbségi népcsoportot a domináns nemzettel szemben. Ugyanakkor megfelelő magyarországi támogatáspolitikával jelentősen mérsékelhető a hátrány. Sőt itt-ott egyes nemzeti sajátosságok kreativitásnövelő hatása kapcsán előnyös helyzetbe is juttathatja a kisebbség egyik-másik tagját. Nem mindegy hát, hogy mekkora támogatást ad a magyar állam, és főképpen, hogy miként adja.

Elsősorban azt a kérdést kell feltennünk, hogy milyen elveket fogalmaz meg e téren a magyar állam. Megmarad-e az első kérdésben megjelenő célokon belül, vagy felváltja-e őket a második és harmadik kérdés céljaival?

Tekintsük át, milyen támogatásformák tartozhatnak ide, de azt is, hogy milyenek nem!

Mindenekelőtt nézzük, mi érhető el az ilyen támogatással, s mi nem.

Először azt vesszük számba, ami nem érhető el a támogatás első formájával.

- Nem tehető általa a kisebbség nyelve hivatalos nyelvvé.
- Nem akadályozhatja meg, hogy az állam belső területi átszervezéssel a kisebbséget regionális kisebbséggé is tegye.

– Nem határozhatja el, hogy az állam megteremtse a kisebbség magas kultúrájának intézményeit, s lehetővé tegye fejlesztésüket.

– Nem döntheti el, hogy a kisebbség ünnepeit, szimbólumait az állam magának ismerje el.

– Abban a kérdésben sem határozhat, hogy a kisebbség által lakott területek fejlesztésénél az állam vegye figyelembe az ott élő kisebbségek szempontjait.

– Nem hozhatja létre az állam részeként azt az intézményrendszert, amellyel a kisebbségek dönthetnek ilyen ügyekben.

– Nem írhatja elő, hogy az állam politikusai és tisztviselői megfelelő tisztelettel s megbecsüléssel viseltessenek a nemzeti kisebbség iránt.

– S persze nem teheti többséggé a kisebbséget, tehát nem szüntethető meg vele a kisebbségi helyzet.

Ugyanakkor Magyarország elvileg képes olyan (aktív) politikát folytatni, amelyik pozitív irányban befolyásolja a szomszédságában levő országok nemzetállami értékrendjének átalakulását. S főként a magyar kisebbségeknek tud olyan támogatást nyújtani, amely számottevően csökkenti, ellensúlyozza a kisebbségi helyzet hátrányait. (Ezt egyébként jól tudja mindegyik kisebbségi magyar közéleti személyiség.) Anélkül azonban, hogy lényegileg megszüntetné őket. A magyarországi támogatások így tehát nem oldják fel a kisebbségi lét legfontosabb feszültségét: a magyar kisebbség nemzeti jövőjének bizonytalanságát.

De kétségkívül nagy a politikai kísértés, hogy a magyarországi támogatással próbálják meg teljesen megszüntetni a kisebbségi lét bizonytalanságát, vagy legalábbis hogy ezt ígérjék. Csakhogy jelentős problémákat szül, ha a kisebbségi helyzet hátrányainak mérséklésére hivatott ellensúlytámogatásokat a második, illetve harmadik cél elérésére is fel kívánja használni a Magyar Köztársaság Kormánya, illetve támogatásával az adott magyar kisebbség politikai vezetőinek a magyar kormány támogatását élvező csoportja. Ebben az esetben a kisebbségi oktatásügy, tudományos élet, közművelődés támogatására fordított erőforrásokból egyben az autonómia kivívását, sőt a kisebbségi helyzet megszűnését is el kellene érni. Csakhogy ekképpen a politikai célok finanszírozása válik elsőrendűvé, következésképpen a döntéshozatal is politikusok kezébe kerül. A deklarált politikai cél elérése pedig elmarad. Viszont érezhető következményként jelenik meg az ellensúlytámogatások által eredetileg segítendőnek deklarált területek elhanyagolása, illetve az egyes társadalmi szervezeteknek a politika hatalmi s ideológiai rendjébe való bekényszerítése.

Leggyakrabban az ismert egységérv hallható az ilyen szándék indoklásánál: a léteben fenyegetett magyar kisebbségnek minden erejét összpontosítania kell élet-halál harcának megvívásához, hiszen a nemzetállam szándéka a kisebbség felszámolása.

Csakhogy immár kialakultak és megszilárdultak a magyar kisebbségek politikai szervezetei, létrehozták a hatalmi bázisukat, rendelkeznek olyan szervezeti és pozicionális háttérrel, amelyiknek jelentős a mozgósítási kapacitása. A kisebbségi politikai pártnak ma már nincs feltétlenül szüksége más szervezetek irodáit, telefonjait, gépkocsijait használni. Saját választási kampányát is jobb, ha maga szervezi, hiszen így hatékonyabb, és egyébként minden eszköze megvan hozzá. Persze jegyezzük meg, hogy a fentiekén kívül kellene világos, a mozgósítás révén elérhető s így a közvélemény jelentős része által elfogadott programcélok is, ám a párt helyett ezeket sem adhatják meg a társadalmi szervezetek. Tehát a választási sikerhez a kisebbségi pártnak szüksége van működő szervezetre, egyéb kapacitásokra, főként pedig jó programra, világos célokra. A kisebbség társadalmi szervezeteinek uralására azonban nincsen feltétlenül szüksége. Főként ha azt is számításba veszi, hogy az ilyen szándék eredeti céljaiktól távolítja el őket.

Második kérdésünk úgy hangzott, hogy nyújtható-e olyan, a határokon átnyúló nemzeti támogatás, amelyik megszünteti a kisebbségi helyzet hátrányait?

Nos éppen a felsorolt problémák megoldása adja meg választ erre a kérdésre. A kisebbségi helyzet legjelentősebb hátrányai akkor szüntethetők meg, ha legalább az alábbi elvárásokat teljesíti az állam:

- a kisebbség nyelve az állam hivatalos nyelveinek egyikévé válik,
- a kisebbséget nem teszi regionális kisebbséggé is az állam,
- magas kultúráját szabadon fejlesztheti, s ehhez méltányos támogatást kap az államtól,
- egyes szimbólumai s ünnepei az állam szimbólumaivá és ünnepeivé válnak,
- önkormányzatai révén dönthet saját ügyeiben,
- megfelelő megbecsülés és tisztelet övezi mind a politikai osztály, mind pedig a közvélemény részéről,
- sajátos jogai megjelennek az ország alkotmányos rendjében.

Tehát számbelileg kisebbségben maradnak ugyan a többségtől eltérő nemzetiségűek, de olyan helyzetbe kerülnek, amellyel helyesen élve megszüntethetik kisebbségi helyzetüknek azokat a hátrányait, amelyeket egyébként a nemzetállam okoz. Minthogy élhetnek a nemzetállam funkcióival sajátosságaik megtartásánál és fejlesztésénél. Persze ne feledjük, a kisebbség mind számbelileg, mind társadalmi súlyát tekintve így is kisebbség marad. Továbbra is nagyobb politikai, gazdasági, kulturális nyomás nehezedik rá, mint amekkora hatással maga lehet a többségre. Ám az állam eszköztára rendelkezésére áll.

Azaz a Magyar Köztársaság maga nem szüntetheti meg a magyarok kisebbségi mivoltának hátrányait. Ehhez azon ország belső viszonyainak kell megváltoznia, amelyben az adott magyar kisebbség él. De jelentős mértékben erősítheti az ilyen folyamatot.

S végül, a harmadik kérdésre válaszolva, országaikon belül nem szüntetheti meg kisebbségi helyzetüket sem.

A Magyar Köztársaság azonban támogathatja, segítheti a határon túli magyaroknak a kisebbségi helyzetük hátrányainak mérséklésére, sőt lényegi csökkentésére irányuló törekvéseit. Sőt, alkotmányértelmezésünk szerint kötelessége segíteni. Ha ugyanis kisebbségi sorson a nemzeti identitás miatti, a kisebbség jövőjét veszélyeztető hátrányokat is értjük, valamint a Magyar Köztársaság kötelességei kapcsolódnak az így értelmezett sorsszerű helyzethez, akkor Magyarországnak cselekednie kell.

Ehhez azonban egyetértés kell. Ennek minimuma pedig nem maradhat a magyar kisebbségek nemzeti fennmaradásához szükséges szint alatt. Még akkor sem, ha nyilvánvaló, hogy a Magyar Köztársaság saját lehetőségei most nem érnek idáig. Céljául akkor sem tűzhet ki kevesebbet, ha felelősséggel tartozik a magyar kisebbségek nemzeti életéért, ha esetleg e célt nem is sikerül maradéktalanul elérnie.

Tehát az eddigieket összefoglalva, alkotmányos egyetértés alakulhat ki abban a kérdésben, hogy a Magyar Köztársaság felelősséget visel a határon túli magyarok nemzeti életéért. Határozott célja, hogy a magyar kisebbségek országaikban szerezzék meg azt a státust, amelyikben minden magyar teljes nemzeti életet élhet, tehát az államukon belül ériék el a nemzeti szabadság állapotát. Emellett a Magyar Köztársaság támogatja, segíti a határon túli magyarok kulturális életét, s együttműködik velük a közös magyar nemzeti kultúra ápolásában, fejlesztésében. Hiszen e nélkül nemcsak a magyar kisebbségek, hanem a magyarországi magyarok nemzeti kultúrájának fejlődése is akadályoztatott, még ha kétségkívül a kisebbségek a rászorultabbak.

Továbbá Magyarország támogatja a határon átnyúló gazdasági, önkormányzati kapcsolatok kialakulását és fejlődését, segíti magyar intézmények együttműködését, és lehetőséget teremt minden magyar ember számára magyarországi kapcsolataik ápolására.

De mindehhez persze partnerekre van szüksége. *S éppen a partneri viszonyban rejlik a határon túli magyarok felelőssége.* A Magyar Köztársaság ugyanis csak akkor képes hatékony segítségnyújtásra, *ha a magyar kisebbségek képviselői mind a mindenkori magyar kormányt, mind pedig a mindenkori magyar ellenzékét partnerként fogadják el. Tehát nem törekednek sem egyik, sem pedig másik politikai fél gyengítésére, azaz távol tartják magukat a magyarországi választási küzdelmekről, és nem kapcsolódnak be az egyes politikai pártok kampányaiba.* Ám az előbbi szabály semmiképpen nem jelentheti, hogy ne mondhatnának véleményt – kritikus véleményt is – minden olyan magyarországi döntésről, eseményről, amelyik befolyásolja életüket, illetve amit valamilyen jelentős okból fontosnak tartanak. Ám kampányok eszközeivé semmiképpen nem szabad válniuk.

Emellett kapcsolatok és támogatás, tehát az alkotmányos kötelességek tartalma szempontjából még egy szempontot kell felvetnünk. Nyilvánvaló, hogy mint minden kisebbségi csoporton belül,³⁹ úgy a kisebbségben élő magyarok közt is vannak különbségek, azaz nem tekinthetők homogén egységnek.

Magyarságuk nem jelent azonosságot. Az egyik különbség éppen nemzeti identitásuk szilárdsága. Ezért megfogalmazható a nemzeti igazságosság egy olyan elve, amelyik a nemzetileg legrosszabb helyzetben levőket tekinti a leginkább rászorultaknak.⁴⁰

Ennek alapján a magyarországi politika nem tartaná olyan rétegnek őket, amelyek a leggyengébb magyarságteljesítménye miatt a legkisebb támogatásra jogosult, hanem ezeket a személyeket is adottságaiknak megfelelően segítené.⁴¹ Hiszen a nemzeti fogyást abban a társadalmi rétegben kell és lehet megállítani, amelyikben zajlik: az ingadozók körében.⁴² Csakhogy ez esetben a magyarságteljesítmény elsőrendű mércéje nem lehet valamelyik magyarországi politikai párt támogatása. Ebben éppen a bizonytalan nemzeti identitású kisebbségek tartoznak a leggyengébbek közé. (Az ilyen mérce egyébként sem erősíti az ingadozók magyar identitását.) Ha tehát magyarnak akarja megtartani őket a magyar állam, akkor más mércére van szükség.

A megoldást keresve térjünk vissza egy pillanatra az alkotmány szövegéhez. Ha minden kisebbségi magyarra vonatkozik Magyarország alkotmányos kötelessége, akkor az intézményrendszernek mindannyiuknak esélyt kell teremteni a kötelességből eredő javakhoz és lehetőségekhez való hozzáféréshez. Méghozzá nemcsak formális, hanem reális esélyt.

Ugyanakkor mindegyik magyar kormánynak megvannak a maga politikai célkitűzései a határon túli magyarokkal kapcsolatban. Ám, amennyiben az alkotmány az összes kisebbségi magyar jogait tartalmazza, akkor a magyarországi

³⁹ A kisebbségek társadalmi pluralizmusának természetes voltát fejt ki Oliver Roy: *The Elusive Cultural Community*. In Edward Mortimer – Robert Fine (eds.): *People Nation & State*. London–New York, 1999, I. B. Tauris Publishers, 64–65.

⁴⁰ John Rawls igazságosságfelfogásának kiterjesztése a nemzeti rászorultság állapotára olyan politikához vezet, amelyik számukra a nemzeti esélyegyenlőséget célozza meg. Csak ebben az esetben nem lehet egyedüli viszonyítási pontunk a nemzeti többség, hanem a nemzeti kisebbségen belüli lehetőségekkel is számot kell vetnie annak, aki célul a kisebbség egyes csoportjainak nemzeti esélyegyenlőségét tűzi ki.

⁴¹ A nemzeti identitásnak az is fontos kérdése, hogy mennyire fogadja el az adott egyént a csoport. Lásd Kis János: *Túl a nemzetállamon*. In Kis János: *Az állam semlegessége*. Budapest, 1998, Atlantisz Kiadó, 140–142.

⁴² A nemzeti identitás választható, mégha a választás lemondásokkal járó folyamat is. Ugyanakkor az egyéni választást a csoport által kínált feltételek is jelentősen befolyásolják. Lásd Miri Song: *Choosing Ethnic Identity*. Cambridge, 2003, Polity Press, 40–41.

kormányzati politika nem jelentheti azok kirekesztését a támogatások köréből, akik éppen nem illenek bele az adott kormány aktuális törekvéseibe. S szögezzük le: nem jelentheti ezt a mindenkori ellenzéki politika sem.

Mindenekelőtt azért, mert az alkotmány, nagyon helyesen, nem tesz különbséget magyar és magyar közt. Az ilyen különbségtétel a magyarok hol egyik, hol másik csoportját rekeszti ki a magyar alkotmányosság értékrendjéből, értésükre adva, hogy az éppen aktuális magyarországi politikai többség képviselői csak csökkentett értékű magyarnak tekintik őket, ha magyarnak tekintik egyáltalán. Sőt az is előfordulhat, hogy a kisebbségi magyarok egyes rétegei semelyik kormány idején nem juthatnak érdemi támogatáshoz.

Az egyes kormányok támogatási preferenciái nem utolsósorban annak alapján alakultak ki, hogy kit tekintenek „megfelelő” magyarnak a magyarországi kormányzati, illetve ellenzéki célok eléréséhez. Ez ideig csak egy tágabb csoport jött számításba. Olyan személyek, akiknek nemzeti identitása szilárd, s emellett a kisebbségi közélet kiemelkedő képviselői. Tőlük várható ugyanis olyan teljesítmény, amilyen a kormányzati célok elérését lehetővé teszi. Feltételezhető, hogy általuk mozdíthatók meg mások, az ő álláspotjaik, tetteik hatása válhat jelentőssé.

Ez kétség kívül így van. Az elitek jelentősége nyilvánvalóan éppen tagjainak átlagfelettségében rejlik. Ám sokat levonnak értékükből ismert sajátosságaik, nevezetesen, hogy a rendelkezésükre bocsájtott erőforrások egy részét saját belső harcaikra használják, más részét pedig többen nem a köz, hanem saját hasznukra fordítják, ha csak tehetik.

Ám mindehhez döntést kell hozni a második kérdésben is, amelyik kimaradt az alkotmányozás folyamatából. Arról a rendszeresen megtapasztalt dilemmáról van szó, hogy a magyarországi politikai élet egyes csoportjai a határon túli magyarokat kívánják-e támogatni, vagy saját maguk támogatását várják-e tőlük politikai konfliktusaikban, főképpen választási kampányaik során.

E két célt gyakran egyként jeleníti meg a politikai propaganda. A kisebbségi magyarok és persze a magyarországi magyarok is rendszeresen azt az üzenetet kapják, hogy valamelyik magyarországi párt választási győzelme a kisebbség, sőt a nemzet felemelkedését, a másiké pedig pusztulását jelenti. A kisebbségnek ezért nem elég országában küzdenie jogaiért, hanem Magyarországon is harcolnia kell a számára pusztulást hozók ellen. A kisebbségi magyar közvélemény jelentős részében nemcsak az a kép alakul ki, hogy a nemzeti többséggel kell megküzdenie megmaradásáért, hanem egy időben a magyarországi politika számottevő része ellen is harcolnia kell. Mindenképpen le kell vonnunk a következtetést, hogy az állandó kétfrontos harc képe olyan ellenfelekkel, amelyek egyenként is sokkal nagyobb erőt képviselnek az egész magyar kisebbségnél, aligha erősíti a sikerhez fűzött reményt a politikai elithez nem tartozó magyarokban. Különösképpen a nemzeti identitásukban egyébként is bizonytalanokban teremthet a korábbiak-

nál is erősebb kétségeket. Ám a harci rend nem áll meg a két ellenség képénél, egy harmadik is megjelenik benne. Azok a kisebbségi magyarok, akik a „másik” magyarországi pártot, pártokat, kormányt tekintik jobbnak, hiszen így ők maguk jelentenek veszélyt a kisebbség megmaradására.

Tehát összefoglalva, az igaz kisebbségi magyarnak egyszerre kell harcolnia a nemzeti többséggel, továbbá a magyar politika egyik felével, valamint az eltérő értékrendű kisebbségi magyarokkal. Mindezeket ugyanis a magyar kisebbség, sőt az egész magyar nemzet megmaradásának alapvető veszélyforrásaként jeleníti meg a politikai ideológia. Tehát a konfliktus lényegének bemutatása gyakran nem áll meg az egyes irányzatok által képviselt célkitűzések bírálatánál, hanem pusztulást hozó, szubszanciálisan veszélyes elemként jelenítik meg a más nézetek valóit. Ők tehát nem pusztán más nézetet vallók, hanem a nemzeti kisebbség pusztulásának okozói. A politikai kommunikáció ilyen érvrendszere javarészt az 1989 utáni magyarországi politikai élet módszereinek alkalmazása volt a kisebbségi belviszonyokra. És a magyar politikai ellenfelek ellenségként való megjelenítése különösen hatásos ott, ahol az emberek nemzeti léte amúgy is veszélyeztetett, sokak jövőképe bizonytalan, s így különösen hajlamosak helyzetek és emberek drámai megítélésére.

A politikai konfliktusoknak ez a jellege egy csoportnak válhat előnyére. Azoknak, akik a politikai erőforrások koncentrálását, minden lehetséges hatalmi pozíció meghódítását s végül az egész rendszer centralizációját tekintik céljuknak. Csakhogy az ilyen szándék sikeres megvalósítása a kisebbségi magyarok egy számottevő részét kivetí magából. Ha az egyes társadalmi rétegek szervezeteinek vonatkozásában csak egy szervezet létezését engedélyezi, felszámolva az összes többi, akkor az adott társadalmi réteg egyik részét alárendeli a másiknak. Ugyanez történik, ha a települési önkormányzatokban veszíti el súlyát az ellenzék, s egyetlen szervezet uralja őket választási ciklusok hosszú során keresztül. Lehet ugyan a többség hatalmára hivatkozni, ám az egyben a helyi kisebbség kizorítását jelenti a döntéshozatalból. Hasonló a helyzet a sajtó, a kulturális intézmények sokszínűségének felszámolásakor. Kormányzati részvétel esetén pedig a gazdasági erőforrások egyetlen központból való elosztása teremti meg a támogatásokból kizorítottak rétegét. Az ideáltipikus vízió az erőforrások teljes központosításának az a szintje, amelyen a kisebbséget tagjainak döntő többségét oly mértű függő viszonyba juttatja a hatalmi központtól, amely révén biztosítható fegyelmezett részvételük a központ által elhatározott minden politikai akcióban.

Csakhogy amint az kiderült, a teljes központosítást nem lehetett megvalósítani. És ahol ideig-óráig sikerül a hatalom erőteljes centralizációja, ott sem jár a fenti eredménnyel. Nézzük az okokat.

A teljes központosítás több akadályba is ütközik. S ezek közt csak az egyik az egymástól eredetileg is eltérő irányzatok közti erőegyensúly. Ennek ugyanis a

pártok egyesítésével megszüntethető a szervezeti háttére. Ugyanakkor ebben az esetben a különbözőség olyan formái erősödtek meg, amelyek már az elődpártokban is jelen voltak, csak a pártok közötti küzdelem zaja elfedte azokat.⁴³

Az egyik a helyi politikai hatalomból eredő regionális hatalom. Az önkormányzatok befolyásának sikeres regionális összekapcsolása olyan cselekvési teret hoz létre, amelyik a magyar párt döntéshozatalát országos szinten is befolyásolja. Ha régiók súlyát tovább erősítette a regionális önkormányzatok megszületése.

A másodikat az országos politikusok különféle befolyási övezetei adják. Kormányzati részvétel esetén mindenekelőtt a kormányzati pozícióikból ered befolyásuk. Ellenzéki pozícióban pedig istmertségükből, valamint a parlamenti munka egyes területeiben való ismereteikből ered. Ugyanakkor jelen lehet befolyásuk az önkormányzatokban. Mindenekelőtt magyar városok polgármesterei rendelkezhetnek olyan súllyal, amelyik ellenzéki helyzetben nem lebecsülendő.

Az elmúlt választási időszakokban nagy volt a súlya magyar tömegszervezetek vezető posztjainak is.⁴⁴ Mára legalábbis sokak számára világgossá vált, hogy korporatív kötődéseik nem tettek jót e szervezetek tulajdonképpeni feladatának.

⁴³ Ugyanakkor persze meg kell említeni azt a társadalomszervező munkát, amit a rendszerváltás utáni első időszakban nem egy politikai szervezet elvégzett. Kántor Zoltán az RMDSZ szerepét jellemezte aképpen, hogy „az RMDSZ kettős funkciót tölt be. Egyrészt politikai pártként részt vesz a romániai politikai életben, másrészt társadalomszervező feladatokat lát el a romániai magyar társadalom vonatkozásában.” Ennek alapján Kántor Zoltán szerint „kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy a nemzet (nemzeti kisebbség) határai addig tartanak, ameddig intézményrendszere elér”. Kántor Zoltán: *A nemzeti identitást formáló intézményrendszerek*. In Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány, 186. Szerintünk azonban az intézményrendszer határai hatékonyságától is függnek. Az pedig nem utolsósorban annak függvénye, hogy az egyes intézmények mennyire működnek eredeti rendeltetésüknek megfelelően, avagy mennyire válnak a politika szolgálójaivá, többek közt a kisebbségen belüli politikai harcok eszközeivé tulajdonképpeni feladataik rovására.

⁴⁴ Szlovákiában mindenekelőtt a Csemadok és a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének vezetői váltak gyakran parlamenti képviselőkké, valamint valamelyik magyar párt szűkebb vezetésének tagjává. Mindenekelőtt az adott szervezet mozgósító erejének tulajdonítottak akkora jelentőséget pártkörökben, hogy vezetőik képviselői helyhez juthattak, s bekerülhettek a párt legfelső vezetésébe. Ez a befolyási övezet mára sokat veszített jelentőségéből. A két nagy tömegszervezet ugyanis átalakult az elmúlt években. A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége elmozdult a szakmai szervezetté válás irányában, a Csemadok szervezeti struktúrája pedig decentralizálódott, a központi vezetés hatalma csökkent. Ugyanakkor a korábbi korporatizmus ismétlődő válságokba sodorta a két szervezetet, így egyszerre, egymással összefüggésben romlott képességük társadalmi feladataik teljesítésére, és gyengült politikai mozgósító képességük. A pártok egyesülését követően pedig szükség sem volt rá, hogy jelentősebb

Következtetések

Az eddigieket összefoglalva, a Magyar Köztársaság alkotmányos felelősségének érvényesíthetőségéhez elsősorban abban a kérdésben kellene egyetértésnek születnie, hogy a magyar kisebbségeket nem használják a magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközeként. Továbbá Magyarországnak a felelősségérzésén túl, vállalnia is kell felelősségét. S annak nem általában a határon túli magyarokra kellene vonatkoznia, hanem a kisebbségben élő magyarokra. Továbbá nem a többféle értelmű sorsukért kellene felelősséget vállalnia a Magyar Köztársaságnak, hanem a kisebbségben élő magyarok nemzeti élete iránt. Nyilvánvalóvá kell tennie, hogy e felelősségből kötelességek erednek, amelyeknek e kisebbségek nemzeti életének fontos területeire kellene vonatkozniuk az egyes területek sajátos jellege szerint, méghozzá anélkül, hogy az egyiket a másik alá rendelnék, illetve a politika eszköztárává tennék. Továbbá a felelősségből eredő támogatásoknak számolniuk kellene az egyes magyar kisebbségek közti eltérésekkel. Valamint figyelembe kell vennie az adott kisebbségen belüli társadalmi csoportok sajátosságait, mindenekelőtt a hatékonysági szempontok, illetve nemzeti esélyegyenlőségük elve alapján. S ebben a rendben a nemzeti identitásukban leginkább fenyegetettek a legrászorultabbak.

Ugyanakkor a kisebbségi magyarok is felelősek azért, hogy megszülessen s fennmaradjon az alkotmányos egyetértés ügyükben, valamint hogy mindenekelőtt az igazságosság elvei alapján rendeződjenek a magyar–magyar kapcsolatok. Nekik sem szabad megsérteniük a Magyarországtól elvárható alkotmányos egyetértés szabályait.

Magyarország felelősségének forrását Kis János az alábbi módon foglalja össze: „Elődeink a közös magyar állam polgárai voltak. Az 1920. évi igazságtalan béke éles határvonalat húzott közénk. A mi őseink a határ innenső oldalán maradtak, vagy ide települtek át. Azoknak az ősei, akik ma a határon túl élnek, kívül rekedtek a magyar állam felségterületén. Nekünk nem érdemünk, hogy a határon belül vagyunk, ők pedig nem vétkesek abban, hogy a határon kívülre kerültek. Nekünk szerencsénk volt, nekik balszerencsájuk, ennyi az egész. S mi mégis változatlanul élvezzük a magyar állampolgárság előnyeit, nekik pedig el kell szenvedniük a kisebbségi léttel járó hátrányokat. Ők fizetik meg az egykori Magyarország feldarabolásának hátrányait – helyettünk is. Ha ez így van, akkor

kampányszerepet osszanak ki rájuk. Nem is nagyon kaptak ilyen feladatot, s politikai finanszírozásuk is abbamaradt. A helyzetnek hamarosan hatalmi következményei is lettek, legfelsőbb vezetőjük ma már nem parlamenti képviselő. Fontos leszögezünk, hogy a szabály fordítva is érvényes, elnökeik nem a képviselők közül kerülnek ki.

a hazai politikai közösség nemcsak a saját tagjaiért felelős, a határon túli magyarokért is felelősséget visel.”⁴⁵

Ugyanakkor a fenti érvehhez mindenképpen hozzátartozik egy kiegészítés, amelynek egyik felét Kis János még Monoron hangoztatta, nevezetesen, hogy „a szomszédos országokban olyan magyarok élnek, és a következő évtizedekben még inkább olyanok fognak élni, akiknek nincs személyes közük a történelmi bűnökhöz, amelyet apáik vagy nagyapáik elkövettek, vagy nem követtek el.”⁴⁶ Ha az érvelést módosítjuk, (hiszen bűneik a Magyarországgal szomszédos országok lakosainak is jócskán akadtak), akkor állíthatjuk, hogy a mai magyarok semmi módon nem felelhetnek azokért a körülményekért, amelyek közt elődeik kisebbségi sorba kerültek. Hiszen nem is éltek sem az első, sem a második világháború idején. Ettől pedig tovább nő a morális érv ereje. S nemcsak a Magyarországgal szomszédos országok nemzeti többségei irányában, hanem nemzeti felelősség s kötelességek forrásává is válik mind a Magyar Köztársaság polgárai, mind pedig a magyar kisebbségeket alkotó személyek számára.

⁴⁵ Kis János: *Nemzetegyesítés vagy kisebbségvédelem, Élet és Irodalom*, 41. évf., 51. szám.

⁴⁶ Lásd *A monori tanácskozás, 1985. június 14–16.* Budapest, 2005, 1956-os Intézet, 144.